

Tapisérie - eschatologie

Bakalářská práce

Studijní program: B3107 – Textil
Studijní obor: 3107R006 – Textilní a oděvní návrhářství
Autor práce: **Anna Ďoubalová**
Vedoucí práce: doc. ak. mal. Svatoslav Krotký

TECHNICAL UNIVERSITY OF LIBEREC
Faculty of Textile Engineering ■

The Tapestry - Eschatology

Bachelor thesis

Study programme: B3107 – Textil

Study branch: 3107R006 – Textile and Fashion Design - Textile and fashion design (Liberec)

Author: **Anna Ďoubalová**

Supervisor: doc. ak. mal. Svatoslav Krotký

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Anna Ďoubalová**
Osobní číslo: **T15000289**
Studijní program: **B3107 Textil**
Studijní obor: **Textilní a oděvní návrhářství**
Název tématu: **Tapisérie - eschatologie**
Zadávací katedra: **Katedra designu**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Eschatologie z pohledu náboženství.
2. Eschatologie z pohledu psychologie.
3. Návrhy tapisérie.
4. Realizace.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy: **25**

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

MOODY, Raymond A. JR. Život po životě. Přel. B. Jaroš. 3. vydání.

Praha: Knižní klub/ EUROMEDIA GROUP K.S., 2005. 160 s.

ISBN 978-80-242-4520-1

MA'SÚMIÁNOVÁ, Farnáz. Život po smrti v učení světových náboženství.

Přel. I. Košut. 1. vydání. Brno: Jota/ NOVÉ OBZORY, 1996. 184 s.

ISBN 80-85617-83-8

GROF, Stanislav. Lidské vědomí a tajemství smrti. Praha: Argo, 2017.

384 s. ISBN 9788025722145

Vedoucí bakalářské práce:

doc. ak. mal. Svatoslav Krotký

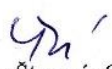
Katedra designu

Datum zadání bakalářské práce: **5. října 2017**

Termín odevzdání bakalářské práce: **4. května 2018**

Ing. Jana Drašarová, Ph.D.
děkanka

Ing. Renata Štorová, CSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 28. března 2018

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Chtěla bych poděkovat mému vedoucímu, panu doc. ak. mal. Svatoslavu Krotkému, který mi poradil s obsahovým a výtvarným zpracováním mé práce. Dále bych ráda poděkovala mé sestře za pomoc při formátování a také mojí matce za kontrolu gramatiky. Nakonec bych chtěla poděkovat všem, kteří mě podporují v mém studiu, ať už finančně nebo psychicky.

Anotace

V této práci nás autorka seznamuje s eschatologií v pojetí náboženském a psychologickém. Dále nás informuje o historii a technice výroby tapisérie. Popisuje zde techniku výroby na základě vlastní tvorby tapisérie na téma eschatologie.

Klíčová slova

Eschatologie, náboženství, buddhismus, Buddha, hinduismus, karma, meditace, reinkarnace, křesťanství, Ježíš Kristus, Bůh, smrt, život, duše, psychologie, Stanislav Grof, holotropní dýchání, Raymond A. Moody jr., klinická smrt, tapisérie, gobelín, Tapisérie Apokalypsy z Angers, Tapisérie z Bayeux, Jean Lurcat, osnova, útek, příze.

Annotation

In this thesis author acquaints the audience with Eschatology from the religious and psychological point of view. Information about history and technology of the tapestry handcraft is provided. In this thesis there is also described the technique of the production based on her own experience with the production of the Eschatology tapestry.

Key words

Eschatology, religion, Buddhism, Buddha, Hinduism, karma, meditation, reincarnation, Christianity, Jesus Christ, God, death, soul, Psychology, Stanislav Grof, Holotropic Breathwork, Raymond A. Moody jr., clinical death, tapestry, Gobelin, The Apocalypse Tapestry of Angers, The Bayeux Tapestry, Jean Lurcat, warp, weft, yarn.

Obsah

ÚVOD.....	10
1. Náboženství.....	11
1.1 Buddhismus.....	11
1.1.1 Eschatologie buddhismu	12
1.1.2 Buddhistické pojetí duše	14
1.2 Hinduismus.....	15
1.2.1 Eschatologie hinduismu	16
1.3 Křesťanství.....	17
1.3.1 Eschatologie křesťanství.....	19
2. Psychologie.....	20
2.1 Stanislav Grof	20
2.1.1 Holotropní dýchání.....	21
2.2 Raymond A. Moody jr.	23
2.2.1 Klinická smrt	24
3. Tapisérie	28
3.1 Historie tapisérie	28
3.2 Gobelín	30
3.2.1 Realizace gobelínu.....	31
3.2.2 Návrhy gobelínů	31
3.2.3 Vlastní realizace a náklady	40
4. Závěr.....	54
5. Zdroje	56

ÚVOD

Dlouho jsem přemýšlela, jaké téma si zadám na bakalářskou práci, o níž mí přátelé z jiných fakult mluvili již půl roku dopředu, a já stále nevěděla. Všichni říkali, abych si vybrala něco, co mne bude bavit, tudíž tedy něco, v čem se trochu vyznám, a především mě to zajímá. Můj první návrh nesl název „Minulé životy“, ale to mi přišlo až moc konkrétní a také trochu nemožné na zpracování. Přesto se mě tato myšlenka stále držela, a proto po dlouhém uvažování, čeho by se to vlastně mělo týkat, aby to bylo v rámci možností zpracovatelné z hlediska výtvarného i písemného, jsem si konečně vybrala téma, jehož název zní „Tapisérie – eschatologie“.

Nejprve by asi bylo dobré vysvětlit pojem eschatologie. Je to „věda“ zabývající se posledními otázkami života (nesmrtelnost lidské duše, otázka smrti...). Chtěla bych se pokusit vyobrazit tyto otázky do nástěnné tapisérie podle mojí vlastní představy. A co mě k tomu inspirovalo? Začala bych asi tím, že přibližně deset let zpátky jsme s rodiči navštívili muzikál Kleopatra a ten mne natolik zaujal, že jsem se začala více do hloubky zajímat o egyptskou civilizaci. Veškerá božstva, hieroglyfy, faraoni, dále i jejich vynalézavost a způsob smýšlení nad tím, co se děje po smrti. Od té chvíle jsem se chtěla dozvědět spoustu dalších věcí o tom, co se honí v naší v hlavě, co je vlastně to jsoucno, o kterém smýšleli i různí velcí filozofové. Také mě zajímá, proč jsem to právě já, kdo píše tuto práci, a co se mnou z duševního hlediska bude potom, kdy moje fyzická schránka nebude již dále schopna bytí. Začala jsem bádát i v oblasti psychologie a výzkumů psychologů, kteří této problematice věnovali většinu svého života. Proto bych chtěla ve své práci porovnat vědecké hledisko s představami lidí s různým náboženským vyznáním.

Další mou inspirací je kniha Tulák po hvězdách od amerického autora Jacka Londona, kde mě zaujal jeho pohled na minulé životy, protože dokázal psát o této tematice tak moc přesvědčivě, že si tím podle mne sám prošel a donutilo mě to nad tím více přemýšlet. Sama jsem zvědavá, kam dojdu se svým malým „výzkumem“ na konci mé práce.

1. Náboženství

V následujících kapitolách jsou rozebrána různá náboženství (buddhismus, hinduismus, křesťanství a islám) a především jejich pohled na tematiku posmrtného života (eschatologie).

1.1 Buddhismus

Stručně řečeno, co se týče buddhismu, jde o způsob života. Pro člověka buddhistického vyznání je život jakási strast. Nebere to negativně, ani pozitivně, považuje to za realistický pohled na život. Cílem je pro něj dosáhnout *nirvány*, což je podle Buddha vyhasnutí tří ohňů neboli zbavení se tří špatných vlastností, mezi které patří zaslepenost, chtivost a nenávisť. Když se člověk oprostí od těchto vlastností, dosáhne již zmíněné nirvány, a tedy dojde k „probuzení“. Důležité je pěstování protikladných vlastností, což je nepřipoutanost, laskavost a vědění (poznání). Celá tato kapitola čerpá ze zdrojů [1,2,3,4], velká část kapitoly čerpá ze zdroje [1].

U buddhismu však nelze určit jednotnou myšlenku, jelikož je to tak staré náboženství, které se takřka ihned po svém vzniku (cca v pátém století před Kristem) rozšířilo z Indie do dalších částí Asie a v devatenáctém století se dostalo až na západní polokouli. Existují myšlenkové školy, které můžeme rozdělit do čtyř velice rozsáhlých kategorií. Mezi tyto kategorie patří Buddhismus jihovýchodní Asie (*theraváda*, což v překladu znamená „Cesta starších“). Tento druh učení je praktikován především na Srí Lance, Thajsku, Kambodži, Laosu, Barmě a také Indonésii. Další velkou kategorií je Tibetický buddhismus (*tantrický* neboli „Velký vůz“). Je vyznáván převážně obyvateli Tibetu, Butanu, Nepálu a Pandžábu. Dá se říci, že tyto školy dále rozvíjejí teoreticky i prakticky Východoasijský buddhismus neboli *mahajánový* Velký vůz, což je učení rozšířené v Číně, Japonsku, Koreji a Vietnamu. A poslední částí je Západní buddhismus, kde již z názvu vyplývá, že je tento druh praktikován v Severní Americe a Evropě.

Co se týče posvátné literatury, která by měla nést odkaz Buddhových výroků, nenalezneme dnes již žádné původní sbírky, ač o to raní buddhističtí myslitelé usilovali. Všechny spisy jsou určitými sektářskými variantami, které byly ústní formou utvářeny po 300 let. Buddhistická posvátná literatura je velice obtížná a složitá a spousta badatelů rozděluje velkou řadu spisů do tří kánonů, tedy do tibetského, čínského a pálijského. Pálijský kánon obsahuje *tripitaka*, což znamená „trojí koš“. Jsou to rané buddhistické

spisy, napsané v jazyce páli, a skládají se ze tří částí: *sútry* (kázání), *vinaja* (řeholní pravidla) a *abhidharma* (doplňující nauky).

Další částí je Tibetský kánon, ten zahrnuje právě tibetskou tripitaku a spoustu dalších textů, které se týkají slov a činů Buddha. Jsou v něm obsaženy i chvalo zpěvy, pojednání o mluvnici, poetice, medicíně, logice, chemii a lexikografii. Buddhisté i hinduisté označují svou víru pojmem *dharma* nebo *dhamma* (to, co je pravda nebo jakási norma), ale rozdíl mezi jejich náboženstvími je v tom, že buddhistické učení vychází jen z jednoho zdroje, tedy od Gautamy Buddha, kdežto hinduistické učení vychází z mnoha různých zdrojů.

Posledním kánonem je Čínský kánon, který je plný velmi různorodých témat, jako například legendy, manuály rituálů, životy různých Buddha, encyklopedie, slovníky, životopisy význačných buddhistických osobností a díla o dějinách buddhismu.

1.1.1 Eschatologie buddhismu

Co se tohoto tématu týče, mají buddhisté v různých myšlenkových školách odlišné názory. Je jich tolik, že se budeme zabývat jen těmi nejrozšířenějšími. Buddhismus řeší pouze individuální eschatologii, tedy nenajdeme zde zmínky o kolektivním osudu lidstva apod. Věří ve dvě nauky: *karmu* a *transmigraci* (stěhování duší). To znamená, že podle této víry se každý člověk rodí nesčetněkrát a může žít různé existence. Význam karmy je „co dáš, to se ti vrátí“, tedy to, jak lidé prožijí nynější život, se odrazí v jejich dalším životě. Budou-li konat dobro a konali-li dobro v minulém životě, povedou příjemný život. To platí také naopak. Jestli nyní pociťují útrapy, nemohou vinit nikoho jiného než sebe, protože se v minulých životech dopouštěli zlých skutků. Nemohou tedy vinit (či děkovat) za své bytí bohy, démony či osud. Za svůj život jsou si odpovědní sami.

Buddhisté definují lidské bytí tak, že člověk se skládá z pěti prvků – fyzického těla, citů, smyslů, vědomí a vůle. Jednota těchto prvků se nazývá *skandhy* a ta podle nich vytváří osobnost. Nepřijímají pojem duše, což je rozdíl mezi nimi a hinduisty. Ve většině buddhistických proudů je to, co přechází z jednoho života do druhého, karma. U znovuzrození platí, že člověk má na konci svého předchozího života svým způsobem určité stabilní vlastnosti. Ty přecházejí v okamžiku smrti do nového bytí v dalším lůně. Hmotná část se nepřenáší, přesto je mezi těmito dvěma komplexy prvků silné pouto. Buddha představuje dvanáct podmínek pro zastavení kruhu znovuzrození, které mohou přetvářet tento kruh tím, že vytváří řetězec morálních příčin a mění tvar kruhu a každá z nich je závislá na té předcházející. Aby bylo možné tento řetězec zpretrhat, měl by

člověk začít na konci a dále postupovat pozpátku. Mezi dvanáct předpokladů patří (citace z knihy):

„12. Stárnutí a umírání záleží na znovuzrození (pokud by neexistovalo znovuzrození, nebylo by ani smrti).

11. Znovuzrození závisí na vzniku (život Y by se nenarodil, pokud by život X nezemřel a nestal se životem Y).

10. Vznik závisí na přivlastnění (pokud by si životní proces nepřivlastnil jevové látky tak, jako si oheň přivlastňuje palivo, nebylo by transmigrace).

9. Přivlastnění záleží na žádosti (pokud někdo nežízní po smyslových předmětech, po tom být po tomto životě a po tom přestat být po tomto životě, pak nemá transmigrační proces vhodné palivo).

8. Žádost záleží na vjemu (pokud člověk nedoznal příjemných a bolestných pocitů, pak by nebyl předurčen hledat pokračování příjemného zážitku nebo ukončení nepříjemného).

7. Vjem záleží na styku (před tím, než se pocítí příjemný či bolestivý vjem, je nezbytný smyslový a předmětný význam).

6. Styk záleží na šesti smyslových polích (šest párů smyslů a daností – a to oko / viditelná forma, ucho / zvuk, nos / pach, jazyk / chuť, tělo / hmatatelnost, mysl / dharmy).

5. Šest smyslových polí záleží na jménu a formě (mysl a tělo; jelikož jsou smyslová pole ekvivalentem jména a formy, některé výčty podmínek smyslová pole vypouštějí).

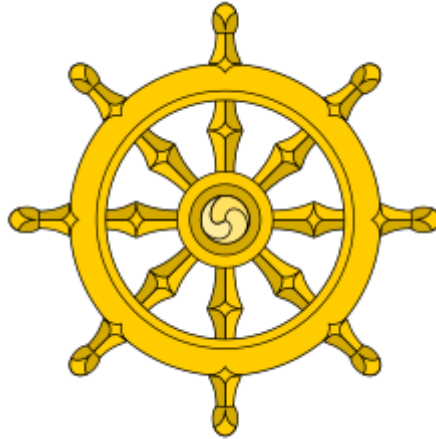
4. Název a forma, celý živoucí organismus záleží na vědomí, kterým zde rozumíme jiskru citícího (schopného vnímat) života, která vstoupí do dělohy a oživí zárodek.

3. Vědomí záleží na sklonech nahromaděných během života - karmické pozůstatky skutků, slov a myšlenek.

2. Sklony neboli karmické dědictví, které vytváří znovuzrození, záleží na nevědomosti Čtyř svatých pravd.

1. Nevědomost.“

[1]

Obrázek 1: Kolo života [8]

Dle těchto předpokladů skončí-li nevědomost, skončí sklony. Ustanou-li sklony, končí i vědomí a takto to pokračuje, dokud neustane stáří a umírání.

Dalo by se tedy stručně říci, že v buddhismu se na lidskou bytost nahlíží přes několik aspektů. Ty se mění během znovuzrovnání a následně se přeskupují, proto se poté vždy tvoří nová osobnost, jenž je vlastně ozvěnou té předchozí osobnosti, která žila minulý život. Těchto pět složek, které již byly zmíněny (fyzické tělo, city, smysly, vědomí a vůle), je neosobních, což je jejich nejpodstatnější vlastnost. Čtyři z těchto pěti aspektů (city, smysly, vědomí a vůle) tvoří tzv. mentální život jedince, jenž je v buddhismu nazýván *náma* a je vlastní jak lidem, tak zvířatům. Další existence, jako například stromy nebo skály, mají jen materiální formu. Když je pochopena existence těchto složek, mělo by to vést k tomu, abychom na sebe nenahlíželi jako na jakési „já“, které o věcech tvrdí, že jsou „mé“, jelikož podle tohoto náboženství něco takového vede ke strasti.

[2]

1.1.2 Buddhistické pojetí duše

Jak již bylo řečeno, buddhisté nepřijímají pojem duše na rozdíl od hinduistů, kteří pro ni mají zvláštní výraz – *átman*. Což komplikuje pojem *reinkarnace*, protože nevíme, co přesně putuje mezi jednotlivými životy. Buddha pro to má výraz *an-átman*, což v překladu znamená něco jako „ne-já“ a to v sobě nemá žádnou neměnnou podstatu. Je zde důležité, aby se na „ne-já“ nenahlíželo materialisticky, tedy že není žádné „moje“ ani „já“. [3]

Podle učení buddhismu je vlastně každý nový jedinec odlišný od toho předchozího, protože neexistuje žádné „já“, které se přetěluje, Jde tedy o neustálou přeměnu, která

prostupuje lidskými životy, a tak jsou tvořeni noví jedinci. Ti jsou spojeni karmickým systémem se svými předchůdci. [4]

1.2 Hinduismus

Toto náboženství je nejvíce rozšířeno v Indii, dále má spousty následovníků v Nepálu, na Mauriciu, v Bangladéši, na Srí Lance a ve spoustě dalších zemí. Stejně jako buddhismus je toto náboženství složité a v čase proměnlivé. Také zahrnuje velké množství různých rituálů, představ, činností, spoustu božstev či uctívání jediného Boha, nespočet posvátných textů a míst sloužících k uctívání. Na rozdíl od buddhismu nestojí za počátkem hinduismu jediný prorok / zakladatel. Ani jeho původ není zcela zřejmý a sami vyznavači tohoto náboženství ho považují za nejstarší. Z větší části tato kapitola čerpá ze zdroje [5], ale jsou použity i zdroje [1,6,7].

Hinduismus je tolerantní vůči ostatním náboženstvím (ve své podstatě), podle jeho učení totiž neexistuje jediná podoba pravdy, proto neobsahuje dogmatická naučení. Většina vyznavačů však považuje posvátné náboženské texty za neomylné, jsou pro ně důležité. Mezi takové texty se řadí *védy*, což je soubor čtyř spisů, dále také *upanišady* a *bráhmany*. [6]

Jak již bylo zmíněno, u hinduismu není jistý původ, jelikož k jeho rozvoji přispívali po celá staletí různí dávní i současní mystici, proroci a filozofové, proto je to také tak rozvětvené náboženství, kde existuje mnoho akceptovaných filozofií. Většina hinduistů se řídí jednou ze šesti tradičních směrů. Mezi tři nejznámější filozofie patří *sánkhja* (ateistická filozofie, odmítá existenci Boha, považuje ducha a hmotu za věčně oddělené skutečnosti), *jóga* (názor na hmotu a ducha podobný jako u sánkhji, ale přijímají existenci Boha, tedy jde o teistickou filozofii) a *védánta*, což je nejrozšířenější systém a existují zde ještě tři rozdílné názory – názor *nedualistický* (nejvyšší podstatou je *bráhman* – „bůh“, je považován za jedinou skutečnou existenci, celé stvoření je pak projevem bráhmana v čase a prostoru, podle tohoto názoru je utrpením to, že duše nezná svou pravou podstatu účelem života je tím pádem osvobození z tohoto utrpení a sjednocení s bráhmanem, toho se dá dosáhnout sebepoznáním), dalším názorem je *zdrženlivý nedualismus* (podle následovníků tohoto směru je bráhman podstatou čistého svědomí, je neosobní, nepopsatelný; věří, že bráhman se kdysi proměnil v boha Íšvaru, vesmír a veškeré duše a proto je lidská duše zotročena, jelikož je od tohoto boha odloučena a k osvobození může dojít jedině, když se pokusíme s ním rozmlouvat) a posledním názorem v rámci védánty je *dualismus* (dualisté taky považují bráhmana za boha,

stvořitele všeho, avšak stvořený svět je opravdový, odloučený od bráhmana, přesto na něm závislý; za zotročení lidské duše považují zapomnění jejího stvořitele a k osvobození může dojít spojením s bohem). [1]

Důležitou součástí vědění o tomto náboženství je tzv. *kastovní systém*. *Kasty* jsou skupiny, do kterých jsou hinduisté řazeni již při narození, nemohou si tedy vybrat, je to dědičné. Není tedy ani možné uzavřít manželství lidí z různých kast. Podobně jako u buddhismu souvisí rozřazení do určitých kast s předchozím životem a skutky během něj. Nejhuře jsou na tom lidé, kteří jsou zcela mimo tento kastovní systém. Nejvýše jsou postaveni bráhmani, kteří provádějí náboženské rituály, a především studují posvátné texty. Pod nimi jsou *kšátrijové* – bojovníci, o třídu níže jsou *vaišjiové* neboli obchodníci, řemeslníci a střední vrstva měšťanů, kterým je stejně jako prvním dvěma nejvyšším kastám dovoleno studovat vědy a poslouchat jakési přednášky o nich. V další kastě jsou *śúdrové*, tedy služebníci, dělníci a někteří řemeslníci, těm však na rozdíl od prvních tří tříd není dovoleno studium. A nakonec je tu poslední kasta – *dalité*, příslušníci nejchudší vrstvy. Jsou nazýváni „nedotknutelní“, jelikož jsou považováni za nečisté a ten, kdo se jich prý dotkne, přiblíží se k nim nebo je jen spatří během dne či snad se ho dotkne, byť jen stín nečistého, znečistí se také. [5]

Obrázek 2: "Om" – prvotní zvuk [18]

1.2.1 Eschatologie hinduismu

Ačkoliv je hinduismus velice rozmanitá víra, která má mnoho různých cest a přístupů, je dobré se v tomto případě zaměřit na cestu, která je všem těmto formám společná. Touto cestou je víra v reinkarnaci (převtělování se), důležitost skutků (neboli *karmanu*) v současném životě, dále příslušnost k určité kastě v závislosti na předchozích skutečích a následné dosažení *móksi*, což je jakési osvobození, jako například u buddhismu nirvána.

Sansára neboli cyklické opakování životů znamená, že tělo umírá a átman (duše) je převtělena do jiného těla a znovu zrozena, aby byla znovu převtělována do nového těla, nové podoby, když tělo z předchozího života umírá. S tím souvisí morální princip karmy, jež není pod vlivem žádných božstev – je tedy jen a jen v rukou daného člověka. Jak již bylo řečeno, jaký je člověk dnes, závisí na tom, jaké postavení a zdravotní stav měl člověk v předchozím životě, a především jakými skutky oplýval a stejně tak tím, jaký je tento člověk dnes, ovlivní podobu svého následujícího života.

[6]

Člověk nemůže z tohoto koloběhu uniknout, pokud bude žít nedokonalý a hříšný život – tedy pokud nebude dodržovat zákony *dharmy*. Cílem je osvobodit se od koloběhu znovuzrození a smrti, dostat se z tohoto podřízení.

V tomto náboženství se obvykle staří lidé připravují na smrt. Proto závěr svého života prožijí bez materiálních a dalších záležitostí v tomto světě. Jsou soustředěni především na svůj duchovní život a věří, že tím si zařídí lepší další život podle svých představ. Hinduisté věří, že po pohřbu, který probíhá žehem, je třeba vykonat obřad *śrāddha*, jelikož do této doby duše zemřelého bloudí a nemůže se převtělit do jiného („nového“ těla) a i po tomto obřadu je třeba za duše pronášet *mantry* (jde o určitý sled slabik mluvených/zpívaných v určitém tónu, např. u meditace) a přinášet oběti, protože duše, jež jsou zanedbávané, mohou i ubližovat a škodit.

[7]

Z výše uvedených informací plyne, že stejně jako u buddhismu jde i u hinduismu o individuální eschatologii.

1.3 Křesťanství

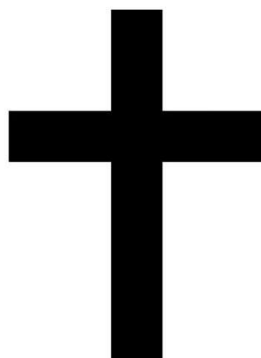
Křesťanství je náboženství, které se považuje za odnož judaismu. Základy křesťanství položil Ježíš Nazaretský, kterého dnes všichni známe jako Ježíše Krista (4 př. n. l.? – 29 n. l.?), dá se tedy říci, že vzniklo v Jeruzalémě (Izrael), kde zakladatel žil a následně se šířilo takřka po celém světě. Příslušnost ke křesťanství je dána křtem a přijetím víry, nikoliv narozením či původem. Křesťané věří v takzvaného *trojjediného* Boha (Bůh Otec – Bůh, stvořitel světa; Bůh Syn – Ježíš Kristus, vykupitel světa; Bůh Duch Svátý – posvětitel světa; všichni tři sdílejí jediné božství), Ježíše Krista vyznávají jako Božího syna či Spasitele. Dále věří v možnost spásy a odpuštění jejich hříchů. Život a smrt Ježíše Krista jsou křesťany chápány jako Boží čin, jež člověka zachraňuje z duchovní smrti. Věřící také, že třetího dne po své smrti byl Ježíš vzkříšen, po 40 dní se ukazoval svým

stoupencům a poté vstoupil v těle na nebe. Křesťané čekají na druhý příchod Krista, kdy povstane jako soudce světa, což by podle nich mělo být na konci dějin. Kapitola křesťanství čerpá ze zdrojů [1,2].

Co se týče vzniku, šlo o hnutí v rámci judaismu, proto se také považuje za odnož židovského náboženství. Načež po dvaceti letech od svého vzniku začalo křesťanství zapouštět kořeny i mezi lidmi bez židovského vyznání. Římané ho tolerovali do doby, dokud se nezačal výrazně odlišovat od judaismu. V té chvíli začali představitelé tehdejšího impéria pronásledovat vyznavače tohoto náboženství a následně potlačovat. Římané je používali jako obětní beránky, obviňovali je z věcí, které věděli, že nespáchali, aby se sami vyhnuli trestu. Mnoho z nich umíralo mučednickou smrtí.

I přesto, že bylo křesťanství krutě utlačováno, úspěšně se šířilo přes celé území Římského impéria. Přibližně po třech stoletích od vzniku vydal římský císař Konstantin I. Veliký Edikt milánský (313 n. l.), ve kterém křesťanství úředně povolil a za vlády dalšího římského císaře Theodosia I. bylo toto náboženství prohlášeno za oficiální náboženství Říše římské (381 n. l.).

V raném křesťanství byl kladen hlavní důraz, spíše než na Kristovo učení, na jeho smrt a vzkříšení. Vyznavači věřili, že Ježíšovou smrtí a následným vzkříšením učinil Bůh krok ke spasení světa a nastal začátek „království božího“, jež Ježíš hlásal. Jeho učení je obsaženo v evangeliích a různým výkladem tohoto učení vznikaly rozličné názory na osvobození od démonických sil, nesmrtelnost, odpuštění jejich hříchů, důležitost jedince v očích Boha a společenství, kde nejsou lidé rozlišováni podle rasy, pohlaví, společenského postavení či bohatství. V dnešní době má křesťanství více než jednu a půl miliardy přívrženců a je tím pádem nejrozšířenějším náboženstvím.

Obrázek 3: Kříž [19]

Posvátnou literaturou křesťanů je *Bible*, což je sbírka posvátných křesťanských spisů. Je rozdělena na dvě části – Starý zákon a Nový zákon. Starý zákon je víceméně

shodný s hebrejskou Biblí a je rozdělen na další tři části – zákon, proroctví a spisy. Kdežto Nový zákon byl sepsán ve století po ukřižování Ježíše a jsou v něm obsažena čtyři evangelia, dvacet jedna dopisů, Skutky apoštolů a apokalyptická kniha Zjevení.

[1]

1.3.1 Eschatologie křesťanství

V textech raných myslitelů nenajdeme přímo pojem „duše“, v této době je totiž kladen důraz na člověka jako na celek a lidské tělo je plně spojeno s duševními úkony, přesto však starozákonní myslitelé přisuzovali důležitost duševní stránky člověka. Nebyli si jistí, jak ji pojmenovat, proto používali výraz *nefeš*. Tento pojem ale využívali i pro označení živé bytosti jako takové, jež je vázána Bohu za své bytí. Chápali člověka jako oživený celek, ne jako oživenou část, která by se dala označit duší. Člověka tedy nepovažovali jako bytost mající duši, nýbrž jako bytost celou duchovně založenou a oživenou Bohem. Takto považovali i zvířata. Ta nebyla podle nich podřazena člověku „duší“, protože člověk jí také nedisponuje. Byla podřazena jejich vztahem k Bohu.

Nový zákon přebírá ze Starého zákona tradiční pojetí člověka. V evangeliích, kde se píše o vystoupeních Ježíše a jeho hlásání o příchodu Božího království, je pojem *nefeš* je nahrazen řeckým pojmem *psyché*, význam slova však zůstává. Samotný Kristus, ač hlásal svá sdělení často dualisticky, pointa zůstala stejná – pokud se člověk odevzdá Bohu, bude spasen, jestli se však pokusí spasit sám sebe bez Boha, bude zatracen. Člověk je v obou případech brán jako celek.

Starozákonní i novozákonní myslitelé si tedy dobře uvědomovali duchovní podstatu člověka, nikdy ji ale od těla neoddělovali. Proto všechno, co mělo člověka zastihnout v den Božího soudu, bylo určeno jak pro tělo, tak pro „duši“, neboť nebylo myslitelné je od sebe oddělovat. Aby si vyznavači křesťanství tuto myšlenku obhájili, prosazovali teorii, že hmotná stránka světa je ve skutečnosti sama o sobě dobrá, jelikož ji stvořil Bůh. Stejně tak tělo, které stvořil, je dobré a tím pádem nemůže být vyloučeno ze spásy.

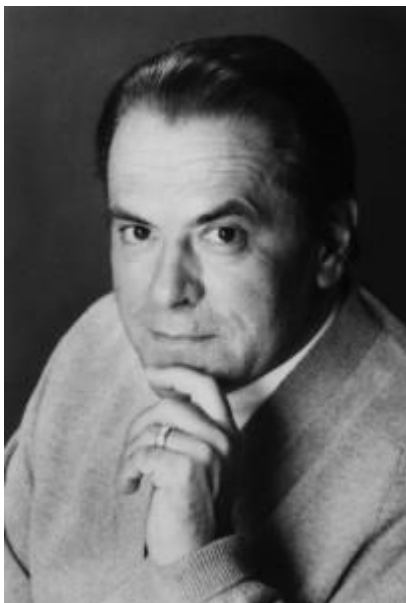
[2]

2. Psychologie

V této kapitole bude rozebrána eschatologie z pohledu psychologického podle dvou světově známých psychologů a psychiatrů zabývajících se touto tematikou. Je zde vysvětleno, co je holotropní dýchání, klinická smrt a další důležité pojmy. Kapitola čerpá ze zdrojů [9, 10, 11].

2.1 Stanislav Grof

Tento psychiatr a psycholog, jenž pochází z Československa, by se dal zařadit mezi nejvýznamnější osobnosti dvacátého století, a to pro své výzkumy v oblasti lidského vědomí. Jeho práce začala právě v Československu, kde se účastnil výzkumu v mezioborovém komplexu výzkumných ústavů v Praze-Krči, následně o něco déle pracoval Psychiatrickém výzkumném ústavu v Praze-Bohnicích. V šedesátých letech odcestoval do Spojených států, kde pokračoval ve svém výzkumu ve Výzkumném oddělení státní nemocnice ve Spring Grove v Baltimoru a v marylandském středisku psychiatrického výzkumu. Jeho výzkum spočíval ve dvou oblastech – používání psychedelických látek k účelům terapeutickým i osobním, a také terapie psychedelické (podávání jedné či více dávek LSD či jeho variant během krátké doby; metoda používaná v Americe) a psycholitické (podávání nízkých až středně silných dávek v dlouhodobém léčebním programu; metoda používaná v Evropě). Z tohoto výzkumu Grof vyšel s výsledkem, že léčbu ovlivňuje právě prožitek umírání a znovuzrození, tedy stručně

Obrázek 4: Stanislav Grof [20]

řečeno: pokud by lidé věřili, že po smrti následuje znovuzrození, ovlivnilo by to léčení životů, jelikož strach je největší nemoc lidí.

Ačkoliv zdrojem jeho výzkumu byla práce s psychedelickými látkami a jejich vlivem na člověka, potvrdil svou domněnku díky holotropnímu dýchání, kde nejsou tyto látky použity. O tom, co je to holotropní dýchání, bude následující podkapitola.

[9]

2.1.1 Holotropní dýchání

Holotropní dýchání bylo vyvinuto právě Stanislavem Grofem a jeho ženou Christinou. Je to jeden ze způsobů, jak se dostat do hlubšího stavu vědomí a byl založen na výzkumu trvajícím třicet pět let. V tomto stavu dochází k intenzivnějšímu vnímání, obohacení lidské zkušenosti a poznání, než je tomu při běžném stavu lidského vědomí.

Pojem *holotropní* znamená „směřující k celistvosti“, a jak již bylo řečeno, dochází k rozšíření vědomí.

Při této metodě je využíváno zrychleného dýchání a evokativní hudby. Stav, jež jsou tímto způsobem navozeny, nám pomáhají poznávat příčiny našeho neproduktivního chování, dále příčiny potlačování emocí a energií, které jsou v tomto procesu uvolněny a přetvořeny. Tato metoda je účinná a bezpečná. Člověk, jenž je do tohoto stavu uveden, by neměl mít pozornost upřenou na fyzické a emoční obavy, měl by důvěřovat tomu, kdo vede sezení. Účastníci se střídají ve dvojicích. Jeden je „dýchající“ a druhý v roli tzv. *sittra*, který musí být dýchajícímu vždy k dispozici, a kterému dočasně dýchající předává kontrolu. Všichni účastníci jsou na začátku seznámeni s metodou.

Zrychlené a prohloubené dýchání využívají mnohé kultury (například jogíni – hinduismus) již od svých počátků ke vstupu do rozšířených stavů vědomí. Toto dýchání totiž mění obsah určitých látek v krvi a tím je ovlivněn mozek. Dalo by se to přirovnat k pobytu v horských oblastech, kde je nižší obsah kyslíku.

Hudba je vybírána podle toho, jak působí na emoce dýchajícího. Sezení je rozděleno na různé části a v nich hrají i různé typy hudby. Ta má tu schopnost vést dýchajícího jeho zážitky nebo jej doprovázet a podporovat jako pozadí.

Důležitá je práce s tělem a energií, pro většinu dýchajících je nejmocnějším prostředkem. Je nápomocná v tu chvíli, kdy dýchající pociťuje zablokovanou energii, napětí, znecitlivění nebo bolest v určité části těla. Za běžných podmínek bychom se snažili tyto příznaky zastavit či zmírnit, ale během holotropního dýchání je to naopak signál toho, že naše problémy jsou odděleny či drženy od našeho vědomí nebo úplně

potlačeny. Tyto příznaky jsou chtěným projevem toho, že se problémy začínají vynořovat na povrch a následně uvolňovat. Když totiž zůstávají pod povrchem, nemáme žádnou kontrolu nad tím, jak působí v našem organismu. Snažíme se tedy, aby je dýchající cítil naplno, nepokoušíme se je zmírňovat. Vedoucí sezení (tzv. *facilitátor*) může zesílit pocity dýchajícího i fyzicky – tlakem. Pro bezpečnost situace může dýchající kdykoliv zvolat znamení „stop“, aby zastavil činnost ze strany facilitátora.

Dalším způsobem vyjádření zážitku je kresba *mandaly* (mandala je symbolem rovnováhy a jednoty, využíval ji v psychoterapii například i C. G. Jung). Slouží k vyjádření našich emocí a energií různými barvami a čaráním. Používá se k tzv. kotvení – i po delší době po sezení si můžeme vybavit prožitky, které jsme cítili. Kotvení je důležitou součástí holotropního dýchání, jelikož při samotném dýchání není těžké prožít intenzivní zážitek, ale je složitější ho propojit s každodenním životem, udržet ho na hladině vědomí, kdy je stále ještě námi dosažitelný.

Existuje také model, podle kterého můžeme rozumět svým zážitkům a je nazýván „mapa vědomí“. Následuje rozdělení prožitků do určitých teritorií.

Prvním z projevů našeho těla je *aktivace a překonávání sensorických bariér*. To znamená, že způsob, jakým se chováme k našemu tělu, jak s ním zacházíme, je úzce spjat s intenzitou projevů. Nepříjemné příznaky – bloky totiž mizí s postupným uvolňováním, pročišťováním. Ze začátku se v našem těle projevují určité pocity, například teplo, energie, zažíváme jejich návaly, vibrace, křeče, brnění na rukou, nohách nebo v obličejí. Ty většinou mizí tak, jak pokračujeme v intenzivním dýchání.

Následuje takzvaná *biografická oblast*, při které vnímáme vše od doby narození po současnost. Naší tendencí je přetvořit si vnímání na jakýsi videozáznam. Dochází k rozpomínání a znovu prožíváme některé události. K přiblížení se vlastnímu nevědomí dochází jen šetrně, což znamená, že nějaká „vnitřní navigace“ nám dovolí zajít v rozpomínání jen tak daleko, na co jsme připraveni. Může se nám vybavit i to, co jsme již zapomněli nebo co se dělo například při narkóze.

Další oblastí je *oblast perinatální*. Do ní se řadí zážitky z doby od početí až k porodu a těsně po něm. Grof rozdělil toto období na 4 skupiny – perinatální matrice, ty mohou ovlivnit naše prožívání života a také způsob, jak prožíváme ono sezení. Můžeme pozorovat rozdíly u lidí, kteří se narodili po dvanáctihodinovém porodu, u lidí, kteří se při porodu dusili, nebo kteří se narodili císařským řezem.

Následující oblastí je *transpersonální oblast* prožitků, která přesahuje náš „videozáznam“. Zahrnuje zkušenosti, které přesahují naši totožnost, jež je dána

sebepojetím, místem a časem. Dalo by se to vysvětlit, jako kdybychom žili v černobílém filmu a najednou se z toho černobílého ponurého světa stal svět barevný – dochází k větší citlivosti, otevřenosti, nacházíme emoce i tam, kde jsme je dříve nevnímali. V tomto novém světě můžeme spatřit i nová místa, o kterých jsme dříve netušili, protože byla zatemněná. Tímto způsobem se napojujeme na archetypální knihovny lidstva a života jako takového a je nám umožněn vstup do mytologických příběhů, dochází ke ztotožnění se s jinými formami života či k získání zážitků z pobytu mimo tělo. Může dojít k objevení zkušeností, které jsou spojeny s takzvanými „karmickými obsahy“, kdy dýchající tyto zkušenosti prožívá jako minulé životy, prožitky sjednocení se Zemí, vesmírem a jejich posvátným pojetím.

Holotropní dýchání je úzce spjato s dalšími metodami vstupu do rozšířeného vědomí, těmi jsou například hypnóza či meditace (buddhismus, hinduismus). K dosažení lepších výsledků je třeba ho opakovat. U lidí se výsledky liší, znamená to, že hlubší prožitky bude mít člověk, který je tomu otevřený, důvěřivý. Naopak u člověka, jež nedůvěřuje a trpí úzkostí, se neprojeví tak intenzivní a hluboké prožitky. Díky tomuto stavu vědomí dokážeme život vnímat plněji, a to ve smyslu vyšší empatie, schopnosti tolerovat rozdíly mezi lidmi a prožívat pocity hlouběji než doposud.

[10]

2.2 Raymond A. Moody jr.

Tato kapitola je čerpána ze zdroje [11] a jedná se o Moodyho dílo zvané Život po životě.

Raymond Moody vystudoval doktorát z filozofie a psychologie a dosáhl také lékařského vzdělání. Řadu let zkoumal prožitky blízké smrti, jež sepsal právě ve své knize Život po životě. Díky němu se o toto téma začalo zajímat mnohem více lidí, je tedy vlastně takovým průkopníkem v této oblasti psychologie.

Moody má své příznivce, ale také odpůrce, kteří zpochybňují jeho výzkum. Mezi ně patří lékaři, kteří stav pacientů, jež mají prožitky blízké smrti, považují za halucinace z podaných léků či nedostatečnou okysličenost mozku.

Ač se může zdát, že kniha je spíše odrazem autorových názorů, snaží se v ní Moody objektivně interpretovat čtenářům pocity a myšlenky lidí, kteří zažili klinickou smrt. Vyslechl přibližně 150 lidí a poté vytvořil tři kategorie: prožitky lidí, jež byli oživeni poté, co je lékař prohlásil za mrtvé, dále prožitky lidí, kteří následkem nehody utrpěli vážná zranění či byli smrtelně nemocní a následně prožitky umírajících, kteří je vypravovali přítomným a ti je pak sdělili Moodymu.

Jelikož z tak velkého počtu výpovědí bylo třeba vybrat ty nejdůležitější, vyřadil poslední skupinu - prožitky umírajících, protože ač se dost shodují s těmi předchozími skupinami, vybral pouze ty výpovědi, které měl z první ruky.

Obrázek 5: Raymond A. Moody jr. [21]

2.2.1 Klinická smrt

Pojmem klinická smrt se rozumí stav, kdy dojde u pacienta k zástavě srdce a po nějaké době je zase oživen. Při tomto stavu většina lidí prožívá něco, co sami nedokážou pochopit, často ani plně popsat.

Jak již bylo zmíněno v předešlé kapitole, Moody zpovídal tyto osoby a zapisoval si jejich prožitky, jež pak porovnal mezi sebou a zjistil, že v mnohém se mezi sebou shodují. Shrnul jakési „základní“ prožitky člověka, který právě umírá. Nejprve dosahuje tělesné tísně a poslouchá lékaře, který právě prohlašuje, že zemřel. Slyší zvuk, který mu není příjemný, například hlasité zvonění či bzučení a přitom cítí, jako by se pohyboval jakýmsi tunelem. Následně je mimo své fyzické tělo a pozoruje jej jako divák z povzdálí. Sleduje, jak se ho lékaři snaží oživit a zároveň cítí emocionální vzrušení. Po nějaké chvíli se vzpamatuje a přizpůsobí stavu, který by se dal připodobnit vznášející se duši. Ví, že má ještě nějaké tělo, ale toto nové tělo je zcela odlišné od toho předchozího a je obdařeno jinými schopnostmi. Poté přicházejí jiné postavy, aby ho přivítali a pomohli mu. Vidí duše, jež patří zemřelým příbuzným či přátelům a zjevuje se před ním jakási bytost ze světla, něco jako laskavý a milující duch, která mu beze slov položí otázku, kterou ho přiměje ke zhodnocení vlastního života a pomůže mu s projekcí podstatných událostí v jeho životě. V této chvíli má člověk pocit, že se přibližuje k nějaké pomyslné bariéře, která pravděpodobně dělí jeho dosavadní život od života „budoucího“, ale má pocit, že

ještě nenadešel jeho čas a shledává, že se musí vrátit. Stále však váhá, protože po nabytí nových zážitků je plný velmi intenzivními pocity lásky, míru, radosti. Nakonec se však rozhodne vrátit a spojit se se svým fyzickým tělem - dochází k oživení. Tuto zkušenost chce následně sdělit svým blízkým, avšak bojí se nepochopení a ani nedokáže najít správná slova, která by dokonale vystihla to, co během tohoto stavu prožíval, přesto tyto prožitky hluboce ovlivní jeho život a také pohled na smrt.

Takto Moody shrnul prožitky lidí během klinické smrti a v knize dodává, že nikdo z dotázaných neprožil vše, co je v předchozím odstavci vyličen (je to pouze souhrn opakujících se zážitků), dále ani dvě ze všech vyprávění nejsou naprosto stejná (ač jsou často velmi podobná), nemusí mít přesně tento sled událostí a také nebyl do souhrnu použit prvek, který by byl zmíněn pouze jednou osobou.

Jak již bylo řečeno, pro mnoho lidí bylo složité vyjádřit to, co prožili. Jedna dotázaná řekla, že je těžké to popsat, jelikož všechna slova jsou trojrozměrná, ale ten prožitek měl prý více rozměrů. Že svět, ve kterém žijeme, sice je trojrozměrný, ale ten následující zcela jistě není. Poté dodala, že se snaží o co nejpřesnější popis, ale stejně to není to pravé.

Zajímavým faktem také je, že spousta lidí slyšela, o čem si lékaři povídají ve chvíli, kdy byli považováni za mrtvé. Dokázali přesně slovo od slova říci, co slyšeli a zároveň dodávají, že i viděli „seshora“, co přesně lékaři dělali.

Autor ve své knize uvádí velmi mnoho přesných výpovědí těchto lidí a je skoro neuvěřitelné, jak jsou si, nezávisle na sobě, podobné až téměř totožné.

Další zajímavostí jsou paralely, které jsou obsaženy v Bibli (citace z knihy):

„Izajáš 26,19:

Tvoji mrtví obživnou, má mrtvá těla vstanou! Probud'te se, plesejte, kdo přebýváte v prachu! Vždyť... porazíš i zemi stínů.

Daniel 12,2:

Mnozí z těch, kteří spí v prachu země, procitnou; jedni k životu věčnému, druzí k pohaně a věčné hrůze.“

Z citátů je patrné, že oba dva přirovnávají fyzickou smrt ke spánku a naznačují stav vzkříšení fyzického těla. Někteří lidé přirovnávali světelnou bytost ke Kristu, opakovali jeho frázi „Já jsem světlo světa.“. Další paralelu bychom mohli najít u apoštola Pavla, který byl nejprve pronásledovatelem křesťanů až do chvíle, kdy měl vidění:

„Skutky 26, 13-26:

Když jsem byl na cestě, králi, spatřil jsem o poledni světlo z nebe, jasnější než slunce. Jeho záře obklopila mne i ty, kdo šli se mnou. Všichni jsme padli na zem a já jsem uslyšel hlas, který ke mně mluvil hebrejsky: ‚Saule, Saule, proč mě pronásleduješ? Marně se vzpínáš proti bodcům.‘ Já jsem se zeptal: ‚Kdo jsi, Pane?‘ A Pán řekl: ‚Já jsem Ježíš, kterého ty pronásleduješ. Ale zvedni se, povstaň. Neboť proto jsem se ti zjevil, abych tě učinil svým služebníkem a svědkem toho, co jsi spatřil a co ti ještě dám poznat. Budu tě chránit před izraelským národem i před pohany, k nimž tě posílám, abys otevřel jejich oči a oni se obrátili od tmy ke světlu, od moci Satanovy k Bohu, a vírou ve mne dosáhli odpuštění hříchů a podílu mezi posvěcenými.‘

A tak jsem se, králi Agrippa, nemohl postavit proti nebeskému vidění, a kázal jsem nejprve obyvatelům Damašku a Jeruzaléma a po celé judské zemi, a pak i pohanům, aby v pokání obrátili k Bohu a podle toho žili. Z toho důvodu se mne Židé zmocnili, když jsem byl v chrámě, a chtěli mě zabít. Ale Bůh mi pomáhal až do dnešního dne, a tak zde stojím jako svědek před velkými i malými. Neříkám nic než to, co předpověděli proroci i Mojžíš: Mesiáš má trpět, jako prvý vstane z mrtvých a bude zvěstovat světlo lidu izraelskému i pohanům.“

V této citaci si můžeme povšimnout, že úzce souvisí s viděním světla ve chvíli smrti. Světlo zde má rysy osobnosti, ač ne ve fyzické formě, je také slyšet „hlas“, jenž pokládá otázky a rozdává pokyny. Ovšem jsou zde i rozdíly. Pavel nebyl při svém vidění blízko smrti a dodává, že tři dny poté neviděl, což je proti výpovědím lidí, jelikož je toto světlo neoslňovalo, nebránilo vidět věci okolo, ačkoliv bylo nepopsatelně jasné.

2.2.1.1 Tibetská kniha mrtvých

V tomto díle, které bylo vytvořeno z učení mudrců starého Tibetu a bylo nejprve předáváno pouze ústní formou, můžeme najít spoustu dalších podobností, které jsou až zarážející. Čtení této knihy bylo součástí pohřebních zvyků nebo byl její text předčítán přímo umírajícímu člověku v jeho posledních chvílích. Kniha plnila dva úkoly – měla usměrnit smýšlení živých, aby svou láskou nezdržovali jejich blízkého umírajícího, a ten poté mohl do dalšího života vstoupit oproštěn od jakýchkoliv tělesných starostí; dalším (hlavním) úkolem bylo pomoci umírajícímu s objasněním nových úkazů, které ho na „cestě“ čekaly. Z tohoto důvodu obsahuje kniha dlouze popsaná různá stádia, jimiž duše prochází po smrti tělesné schránky.

Tibetská představa toho, co se děje po smrti, spočívá v tom, že duše (mysl) umírajícího opouští tělo, následně upadne do „mdlob“ a vyskytne se v nějakém nehmotném prostoru, jenž je dán vlastními možnostmi, a kde je ona mysl stále ještě při vědomí. Poté uslyší nepříjemné zvuky, které by se daly popsat jako hřmění, pískání, řvaní či meluzína a často jsou všichni, včetně něj, obklopeni šedým mlhavým světlem. V tu chvíli nechápe, co se děje, diví se, že je mimo své tělo, vidí a slyší své blízké oplakávat jeho tělo. Snaží se s nimi spojit, ale nikdo ho neslyší ani nevidí. Stále netuší, jestli je mrtvý a je zmaten. Začne se ptát sám sebe, zda je mrtev a když už si to uvědomí, neví, co má dělat, kam má jít. Následuje lítost a deprese a nějakou dobu jeho nehmotné já pobývá na místech, která navštěvoval za svého pozemského života. Ví, že má pořád nějaké tělo – v knize je nazýváno jako „zářící“, ale není hmotné. Je tedy schopen projít jakýmkoliv předmětem, zábranou, místo může měnit pouhým přáním. Získává jasnější vědomí, zlepšují se jeho smysly. Ať už byl v pozemském životě chromý nebo slepý, jeho nové „tělo“ má veškeré smysly a schopnosti v pořádku, naopak jsou ještě zdokonalené. Může potkat jiné bytosti a také se může setkat s něčím, co je v knize nazváno jako „jasné nebo číré světlo“. Umírajícímu je vštěpováno, aby se při cestě vstříc tomuto světlu snažil cítit pouze porozumění k ostatním a lásku. V knize jsou také popsány pocity míru a spokojenosti umírajícího a také je v ní zmíněno „zrcadlo“, které odráží veškeré jeho činy, ať už dobré či zlé. Vidí je on sám a bytost ze světla, jež ho soudí. Není tedy možné lhát o svém životě.

Ačkoliv se v tomto díle Tibetánů můžeme dozvědět i o věcech, které ani jeden z Moodyho dotázaných nevypověděl, přesto se v mnohém jejich představy s výpověďmi novodobých lidí shodují.

[11]

3. Tapisérie

V této kapitole se dozvíme o historii vzniku tapisérie, druzích tapisérie (především o gobelínu), způsobu výroby a také o konkrétní tapisérii na téma eschatologie, o níž je tato bakalářská práce.

U této konkrétní tapisérie si uvedeme fotografie z průběhu tkání, přibližný čas výroby, velikost, náklady a další důležité informace.

3.1 Historie tapisérie

První informace o vzniku tapisérie se datují již v Antice, přesněji ve starém Egyptě v období Nové říše (1580-950 př.n.l.). Technika tkání koberců byla známá nejen v Antice, ale i u Aztéků a Inků a též bychom se s tapisériemi mohli setkat například v křesťanských chrámech. [12]

Koptské textilie jsou dokladem použití a výroby textilních materiálů v období řecko-římské kultury a kultury raně křesťanské. Koptové byli egyptští obyvatelé vyznávající křesťanské náboženství. Jejich tradicí bylo pohřbívat oblečená těla do písečných hrobů a díky tomu došlo v první polovině 19. století k objevu koptských textilií, které se následně staly předmětem zájmu sběratelů starožitností. Právě kvůli suchému podnebí se tyto textilie zachovaly, zatímco v jiných krajích byly vlivem klimatických podmínek zničeny. [13]

Do 13. století se tapisérie vyskytovaly jen v prostorách chrámů, později od 14. století se postupně začaly rozšiřovat i do prostorů necírkevních - na hrady a zámky, následně i do domů bohaté šlechty. Byly velmi drahé, vyráběly se na míru, také se používaly jako platidlo při výkupném. Majitelé si je vozili s sebou na cesty a vyvěšovali si je na hradech či ve stanech, kde zrovna přebývali.

Jednou z nejstarších dochovanou tapisérií s původem v Evropě je Tapisérie z Bayeux neboli Tapisérie královny Matyldy a je výjimečnou památkou raného křesťanství. Má skoro komiksový charakter. Je to pruh lněného plátna dlouhý 70 m a široký 0,5 m vyšíváný vlnou. Pojednává o dobytí Anglie Vilémem Dobyvatelem a také o bitvě u Hastingsu z roku 1066. V tapisérii je zahrnuto 58 výjevů, které jsou doplněny latinskými popisy. Jelikož je vyšívána barevnou vlnou na lněné plátno, nejedná se o tapisérii v pravém slova smyslu. Údajně byla vytvořena královnou Matyldou a jejími dvorními dámami, avšak podle posledních výzkumů se spekuluje o tom, že ji nechal zhotovit

nevlastní bratr Viléma, biskup Odo de Conteville, hrabě z Kentu.

[14]

Význačným obdobím bylo období tapisérie v gotice ve Francii, kde věhlasu dosáhly dílny v Arrasu, Tournai, Paříži, ale také v Bruselu či Bruggách. Tapisérie jsou označovány obvykle dle místa vzniku, například tzv. *arrasy*. Začátkem 14. století vznikl v Paříži cech tkalců, který se těšil královské ochraně, proto se Paříž stala koncem 14. století centrem výroby tapisérií.

Velmi významným dílem v době gotiky jsou tapisérie *Apokalypsy z Angers* ze 14.-18. století, které byly zhotoveny tkalcem Robertem Poinconem na objednávku Ludvíka I. z Anjou. Je to velice rozsáhlé dílo tvořené původně 90 scénami z Bible, avšak dochovalo se jich okolo 70. Ty jsou rozprostřeny na ploše cca 4,5 m na výšku a 140 m na šířku.

[12]

Obrázek 6 Tapisérie Apokalypsy z Angers [22]

V renesanci se v tapisériích objevují zlaté a hedvábné příze. Náměty byly čerpány z Bible a z řecko-římské mytologie. Mezi oblíbené motivy patřily alegorie, historické události a příběhy ze soudobé literatury. [15]

V Bruselu byly dílny velmi proslulé. Vznikaly zde totiž rozměrné tapisérie vytvářené podle návrhu slavných mistrů. Tamní tapisérie byly tak oblíbené, že tehdejší francouzský král Ludvík XIV povolal nejlepší bruselské mistry do Paříže a doval manufakturu Les Gobelins (1662), jež byla určena pro výrobu nábytků a textilií. Nastal „zlatý věk tapisérií“. Výrobky byly natolik známé a rozšířené, že po nich byly pojmenovány ručně tkané tapisérie technikou útkového rypsu – *gobelíny*. Návrhy vytvářeli i slavní umělci jako například Rubens, Rafael či Jordaens.

Také šlechtici a panovníci si objednávali tapisérie s jejich heraldickým znakem. Tyto tapisérie s převahou rostlinných motivů a pohledů na krajinu se označují jako *verdury*.

Ve 20. století prosluly ve světě německé tapisérie s abstraktními vzory ovlivněné Bauhausem, což byla škola, která vznikla z původní uměleckoprůmyslové školy ve Výmaru a je považována za jednu z nejvýznamnějších avantgardních škol designu, umění a architektury. Dále ve francouzském Abussonu se vytvářely tapisérie dle návrhů významných moderních malířů, například Picassa, Matisse a dalších. Úspěšná byla díla s omezenou barevností a s určitou volností zpracování daného návrhu, tedy nikoliv s přesným napodobením jejich malby. Nutno podotknout, že jakýmsi objevitelem tohoto druhu tapisérie a předchůdcem již zmíněných umělců byl Jean Lurcat. Jeho tvorba byla ovlivněna Apokalypsou z Angers.

[12]

3.2 Gobelín

Mezi druhy tapisérií můžeme zařadit tapisérie koptské, kelimy, ručně vázané koberece z uzlíků, tapisérie tkané francouzskou technikou a v našem případě gobelín. Dalším rozdělením tapisérie je na tapisérie tkané a netkané. Mezi netkané patří tapisérie z šité krajky nebo paličkované, art protisy, tapiko, výšivka, našívaná textilie a textilní intarzie. Mezi tkané můžeme zařadit klasické, vazebné a reliéfní tapisérie.

Gobelín neboli goblén je nástěnný koberec tkaný speciální technikou útkového rypsu. Jak již bylo zmíněno, název je odvozen od manufaktury Les Gobelins. Tyto tkaniny jsou provazovány v plátňové vazbě, kde osnova je řidší, nevzoruje, zajišťuje pouze jemné podélné vzorování. Útek oproti tomu vzoruje, je hustší a hrubší a zakrývá osnovu. Osnova je natažena vertikálně či horizontálně na dřevěný rám o potřebné velikosti.

Tato technika je nejrozšířenějším a nejčastějším typem vytváření tapisérie. Jak již bylo zmíněno v předchozím odstavci, zhotovuje se plátňovou vazbou. Tapisérie je vzorována barevnými útky, které se podle určité předlohy, vetkávají pouze na plochu návrhu dané kompozice. Jestliže jednotlivé barevné plochy nepřesahují výšku 4 cm, dají se tkát bez spojení s další barevnou plochou. Barevným útkem tkáme plochu tím způsobem, že se vrátíme s přízí při tkaní zpátky bez spojení s druhou barevnou plochou. Tímto způsobem se vytvářejí vertikální mezery, jež jsou pro gobelín typické. Mezery, které jsou delší než 4 cm, se při posledních úpravách gobelínu na rubové straně sešijí.

Další možností při tkaní touto technikou je spojení jednotlivých útků bez mezery. Při této technice není nutné se vždy držet vodorovné linie, tím pádem nám útky narůstají nepravidelně.

[17]

3.2.1 Realizace gobelínu

Nejprve se připraví dřevěný rám, který by na výšku měl být o něco větší, než je formát návrhu. Poté se do něj natlučou hřebíky naproti sobě nejlépe ve dvou až třech řadách (aby neprasklo dřevo) ve vzdálenosti cca 0,5 cm. Na hřebíky se navede osnova, která je z pevné, o něco slabší příze, než je příze použitá jako útek. Osnova by měla být na všech místech rovnoměrně napnutá. Následně si připravíme pruh kartonu, který provedeme mezi každou sudou a lichou osnovní nití. Stejným způsobem „provlečeme“ mezi jednotlivé nitě jednu a opačným způsobem druhou dlouhou tyč, a ty nám vytvoří tzv. tkalcovský kříž. Tento kříž nám ulehčí práci, jelikož při tkaní jedním směrem pak nebudeme muset provlékat útek mezi každou osnovní nití zvlášť.

Další důležitou částí je *zatkávka*, což je cca 6-8 cm vysoká část tkaniny na začátku i konci tkaní, která se při konečných úpravách gobelínu přišije na rubní stranu, aby byly okraje tkaniny zpevněné, případně slouží na zavěšení gobelínu. Je od hlavní části (vzoru) oddělena řetízem, který je potřebný k tomu, aby šla dobře zahrnout za rubní stranu.

Po dokončení zatkávky se tedy udělá řetízek, kdy je přízí obmotána každá osnovní nit zvlášť tam i zpět. Řetízek připomíná například pletený cop. Poté se může začít tkát samotný vzor. Každý má svůj způsob tvorby vzoru a možné způsoby tvorby již byly popsány u kapitoly „Gobelín“. K samotnému „zatloukání“ útku se používá vidlička.

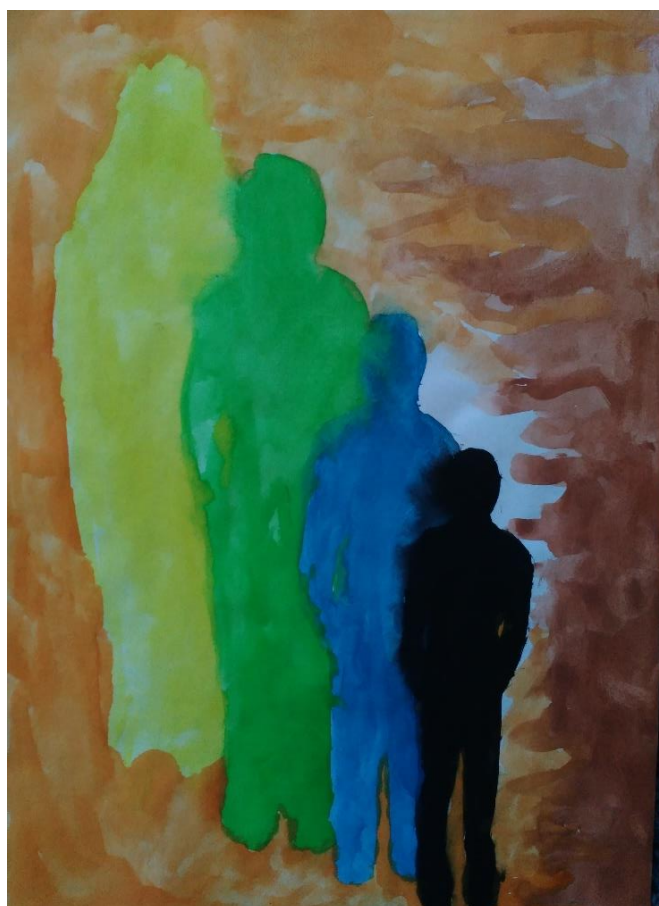
Následně, po ukončení druhé zatkávky, se odstříhne osnova od rámu z obou stran tak, aby se na konci obou zatkávek mohly zauzlovat konce osnovy. Potom se otočí gobelín na rubní stranu, zauzlují se konce útků a zbytek se odstříhne. Nakonec se zašijí na rubní stranu obě zatkávky a tím je hotovo.

3.2.2 Návrhy gobelínů

Příprava návrhů probíhala s mentální podporou motivační hudby v pozadí, aby přitom autor mohl v klidu přemýšlet nad tématem a malovat uvolněnou rukou. Autor se nejprve snažil vyjádřit onen „odchod“ duše z těla, ale následně se to zdálo až moc konkrétní, proto byla z autorových myšlenek postupně vyřazena fyzická schránka a následně se tak mohl

soustředit jen na duši, která nemá žádný určitý tvar. Pracovalo se pouze s představou, že je to něco nehmotného, beztvarého, přesto však částečně připomínajícího tělo zemřelého.

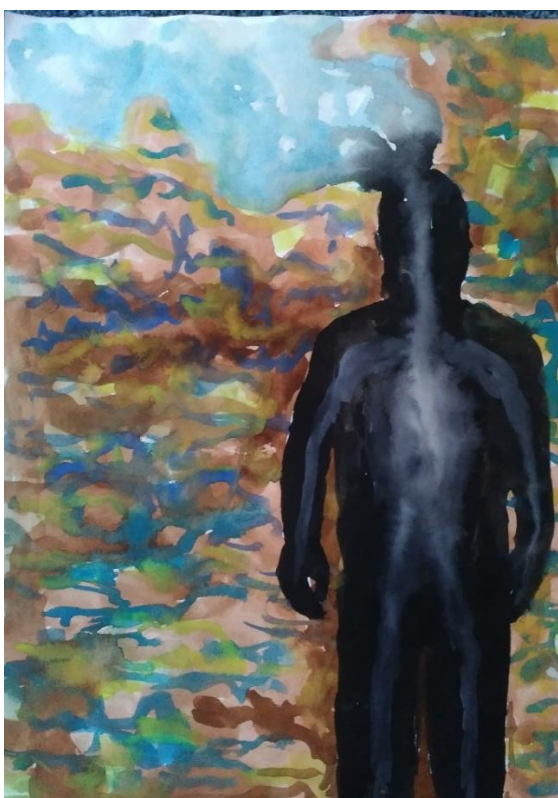
Od této myšlenky se pomalu přešlo až k tunelu, který je stále omílán v rozhovorech o tom, co lidé vidí, když prožijí klinickou smrt. Spojila se tedy určitá vidina toho, jak asi vypadá ten tunel, ve kterém proudí obrovské množství různých emocí. Do něho byla poté přidána jakási „čára“, která se na různých místech shlukuje, jinde je zase tenká, různě se klikatí. Tato čára představuje právě duši, která se částečně brání, částečně zase cítí, že je to správné. Je plná různých myšlenek, protože netuší, co ji tam za tím světlem opravdu čeká.

Obrázek 7: Návrh č. 1

Obrázek 8: Návrh č. 2

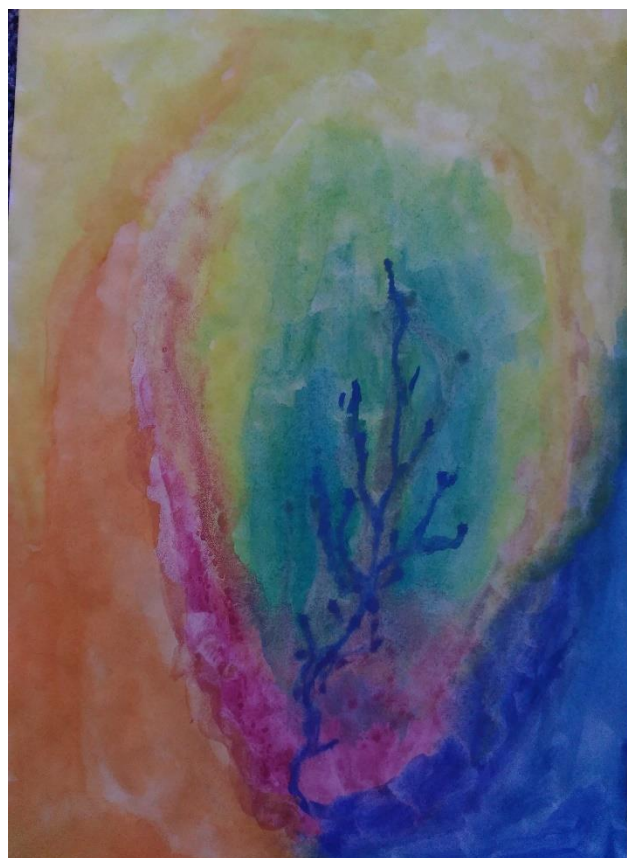
Obrázek 9: Návrh č. 3

Obrázek 10: Návrh č. 4

Obrázek 11: Návrh č. 5

Obrázek 12: Návrh č. 6

Obrázek 13: Návrh č. 7

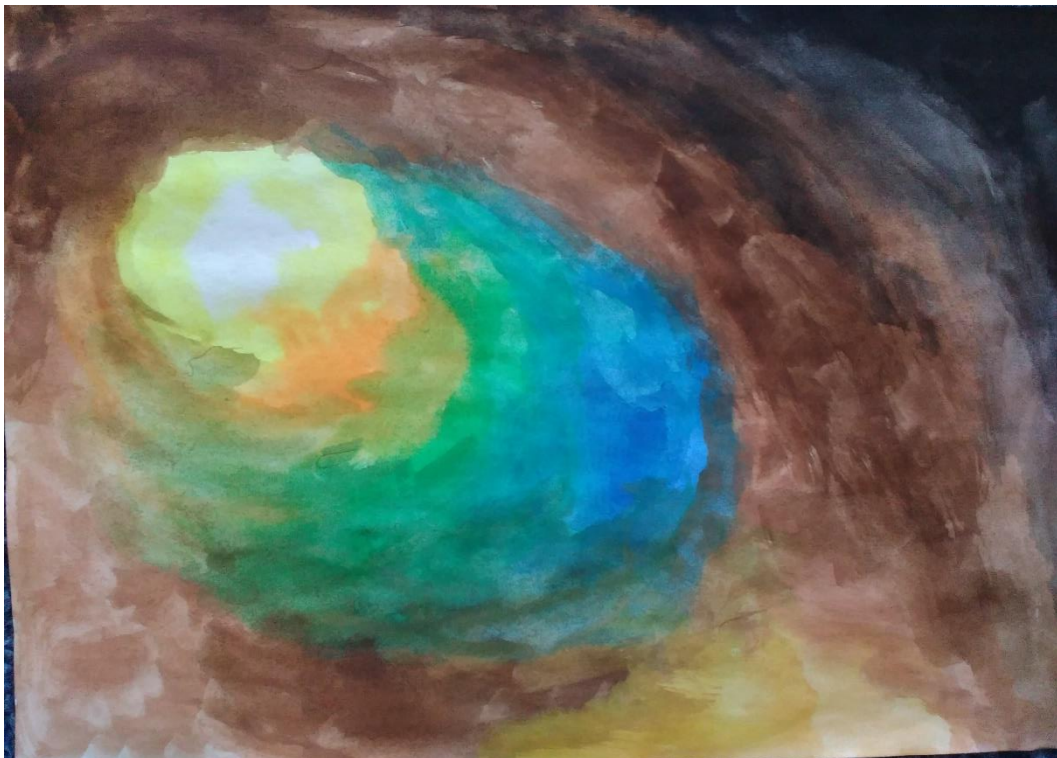
Obrázek 14: Návrh č. 8

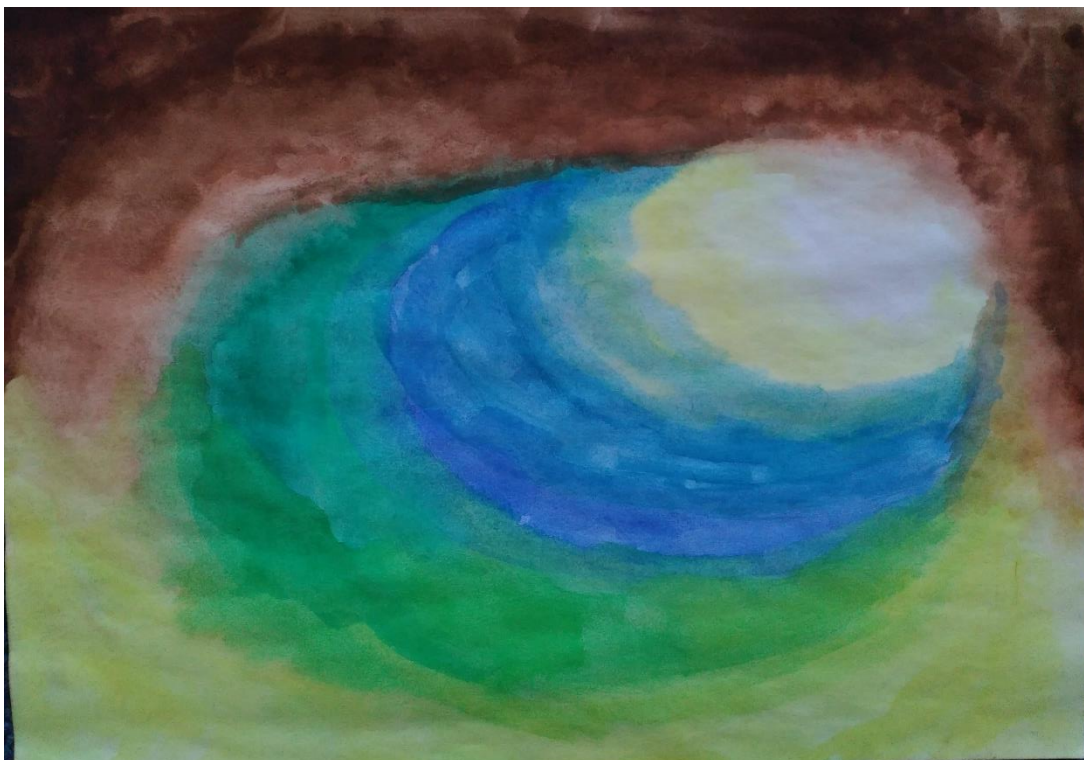
Obrázek 15: Návrh č. 9

Obrázek 16: Návrh č. 10

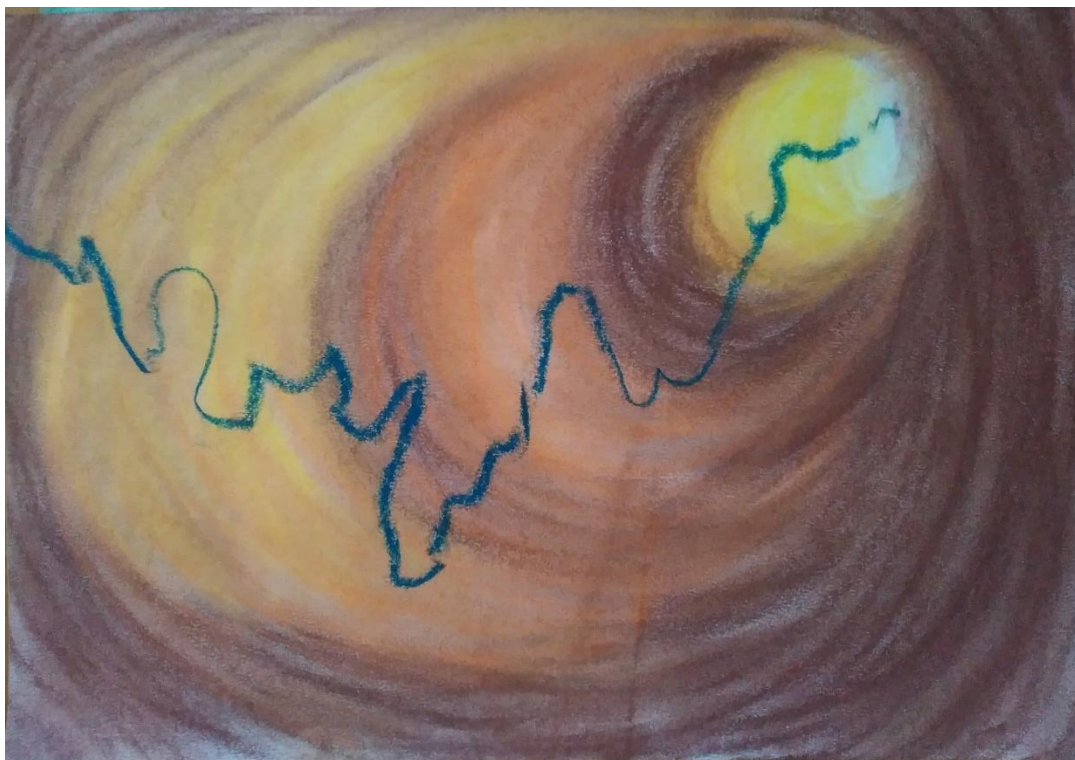
Obrázek 17: Návrh č. 11

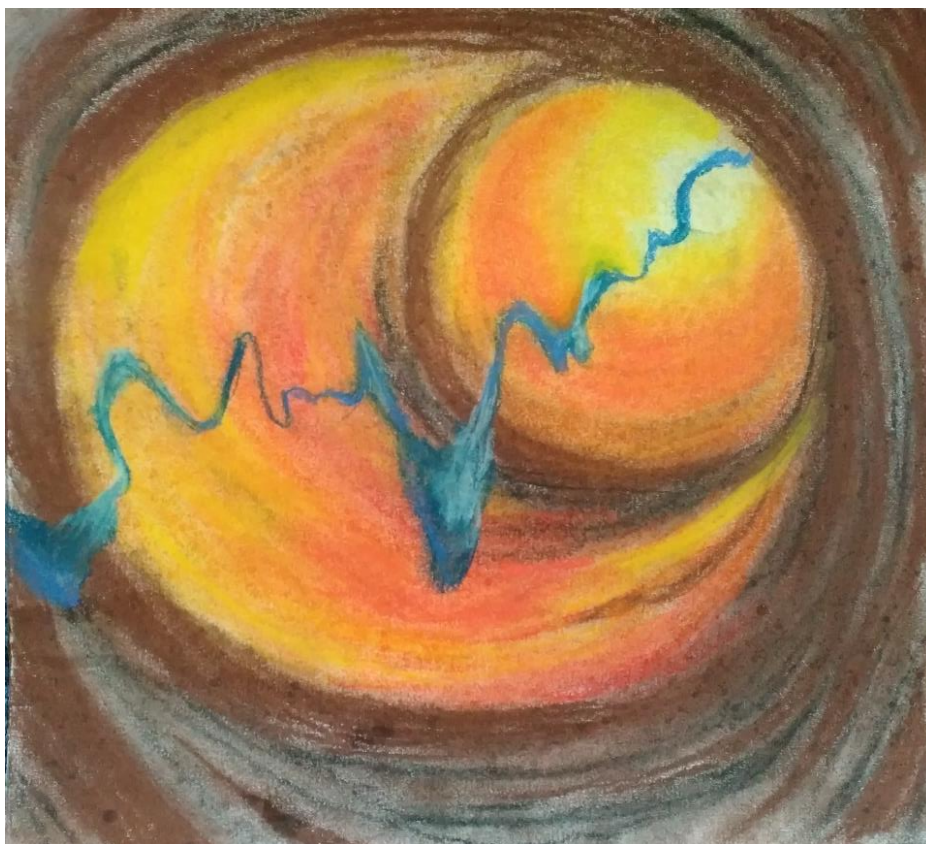
Obrázek 18: Návrh č. 12

Obrázek 19: Návrh č. 13

Obrázek 20: Návrh č. 14

Obrázek 21: Výsledný návrh

3.2.3 Vlastní realizace a náklady

Pro tapisérii byl zvolen formát 200 cm na šířku a 180 cm na výšku proto, aby se poukázalo na velikost tohoto tématu, a také protože je možné, že na menším formátu by tento návrh tolik nevynikl.

Tvorba gobelínu byla velice zábavná, a jelikož už byly autorem této práce dva gobelíny utkány, byl dán větší pozor na technické i estetické chyby, které byly u předchozích gobelínů díky menším zkušenostem nevyhnutelné. I díky osvojení si vlastního způsobu tvorby netrvala realizace tak dlouho, jak se očekávalo.

Práce na gobelínu trvala v rozmezí dvou měsíců, ale denně vždy jen tak dlouho, aby to bylo stále zábavné, protože dílo by mělo být tvořeno jen ve chvíli, kdy se autorovi chce, ne kdy musí. To se pak totiž odráží i na díle samotném.

Co se týče materiálových zkoušek, bylo využito znalostí z předchozích gobelínů. Například u prvního gobelínu tkal autor této práce „do kopce“ (pod úhlem větším než 30°), a to se pak i odrazilo na výsledku – vypoulená místa, krabatění. Proto bylo tentokrát tkáno v rovině tak, jako tomu bylo u druhého gobelínu, u kterého se již vědělo, že se tímto způsobem předejde veškerým nerovnostem. Tkalo se vždy po dvou přízích z toho důvodu, aby se vytvořilo více barevných odstínů, a přesto zůstala u barev základních (pro tento návrh).

Ve výběru materiálu hrála hlavní roli především barevnost, ale také bylo důležité, aby příze byly víceméně ze stejného materiálu, protože každý druh materiálu má různé vlastnosti například při navlhavosti.

Následně byl gobelín začištěn pouze zašitím zatkávek na rub. Nebylo využito podšívky především z toho důvodu, že právě při navlhnutí by měl gobelín „dýchat“, aby neplesnivěl a nedocházelo tak k předčasnému zániku. Práce na gobelínu trvala dohromady přibližně 135 hodin rozdělených do 28 dní.

Tabulka 1: Hodnota materiálu

Druh příze	Materiál	Použité množství	Náklady za 1 kg příze	Náklady celkem
Osnova	Bavlna (cca 500 tex)	0,6 kg	125 Kč	75 Kč
Útek	Vlna (cca 600 tex)	5,3 kg	720 Kč	3816 Kč
				3891 Kč

Ceny jsou uvedeny přibližně stejné, jako jsou ceny na trhu.

Tabulka 2: Výpočet hodnoty tapisérie

Náklady na materiál	3891 Kč
Čas příprav, tkaní, konečných úprav	135 h
Hodnota práce	150 Kč/h
Cena práce	20 250 Kč
Cena výrobku celkem	24 141 Kč

3.2.3.1 Dokumentace realizace

Obrázek 22: Rozpracovaná tapisérie 5. 2. 2018

Obrázek 23: Rozpracovaná tapisérie 6. 2. 2018

Obrázek 24: Rozpracovaná tapisérie 6. 2. 2018

Obrázek 25: Rozpracovaná tapisérie 12. 2. 2018

Obrázek 26: Rozpracovaná tapisérie 12. 2. 2018

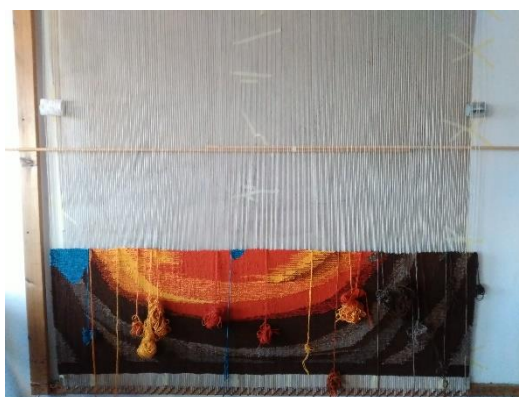
Obrázek 27: Rozpracovaná tapisérie 13. 2. 2018

Obrázek 28: Rozpracovaná tapisérie 19. 2. 2018

Obrázek 29: Rozpracovaná tapisérie 20. 2. 2018

Obrázek 30: Rozpracovaná tapisérie 22. 2. 2018

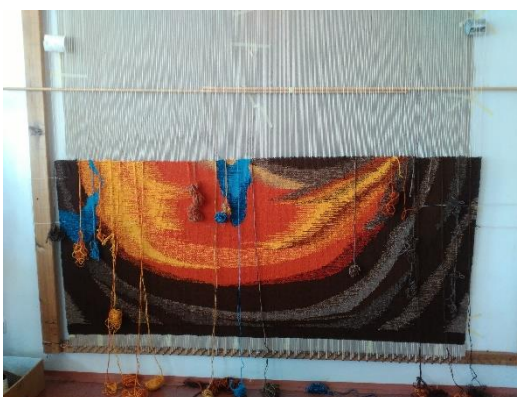
Obrázek 31: Rozpracovaná tapisérie 26. 2. 2018

Obrázek 32: Rozpracovaná tapisérie 27. 2. 2018

Obrázek 33: Rozpracovaná tapisérie 28. 2. 2018

Obrázek 34: Rozpracovaná tapisérie 1. 3. 2018

Obrázek 35: Rozpracovaná tapisérie 6. 3. 2018

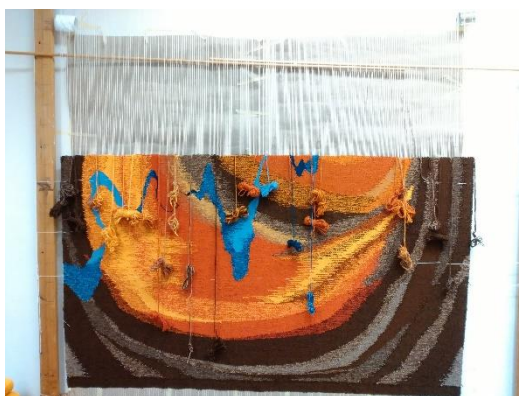
Obrázek 36: Rozpracovaná tapisérie 8. 3. 2018

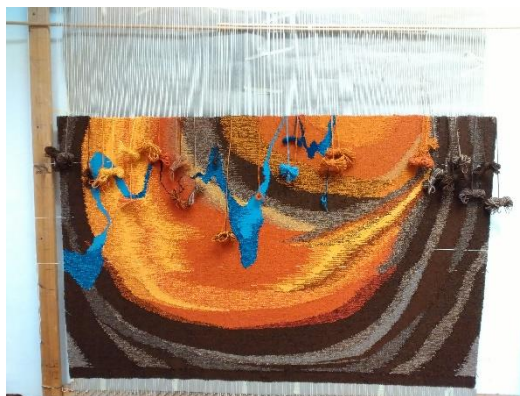
Obrázek 37: Rozpracovaná tapisérie 12. 3. 2018

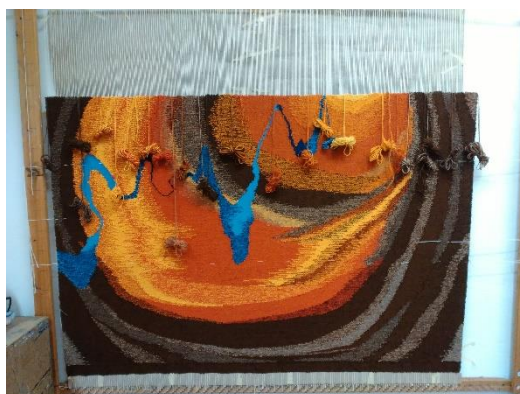
Obrázek 38: Rozpracovaná tapisérie 13. 3. 2018

Obrázek 39: Rozpracovaná tapisérie 19. 3. 2018

Obrázek 40: Rozpracovaná tapisérie 20. 3. 2018

Obrázek 41: Rozpracovaná tapisérie 21. 3. 2018

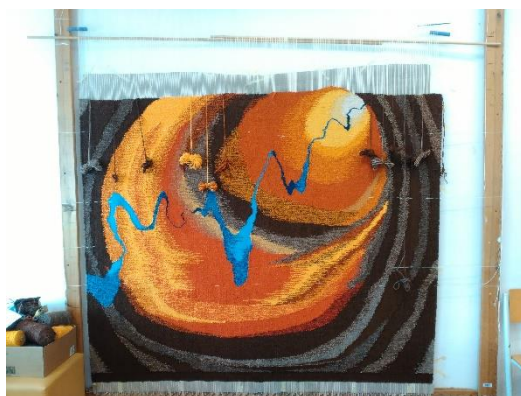
Obrázek 42: Rozpracovaná tapisérie 27. 3. 2018

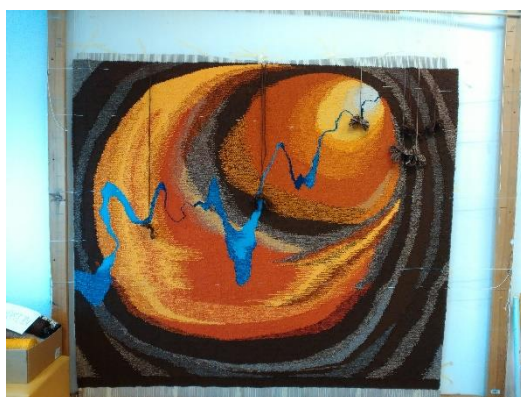
Obrázek 43: Rozpracovaná tapisérie 3. 4. 2018

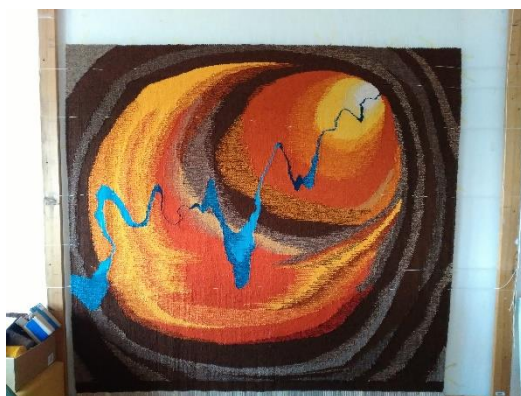
Obrázek 44: Rozpracovaná tapisérie 4. 4. 2018

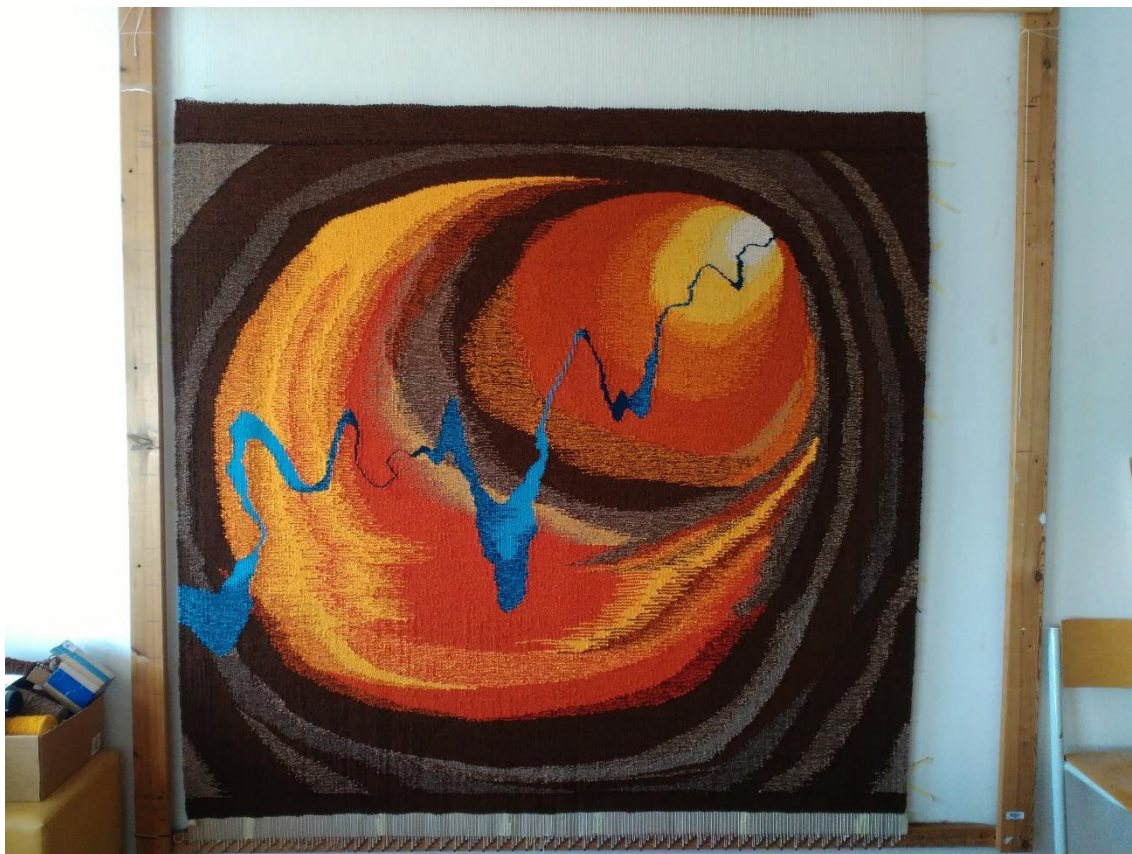
Obrázek 45: Rozpracovaná tapisérie 5. 4. 2018

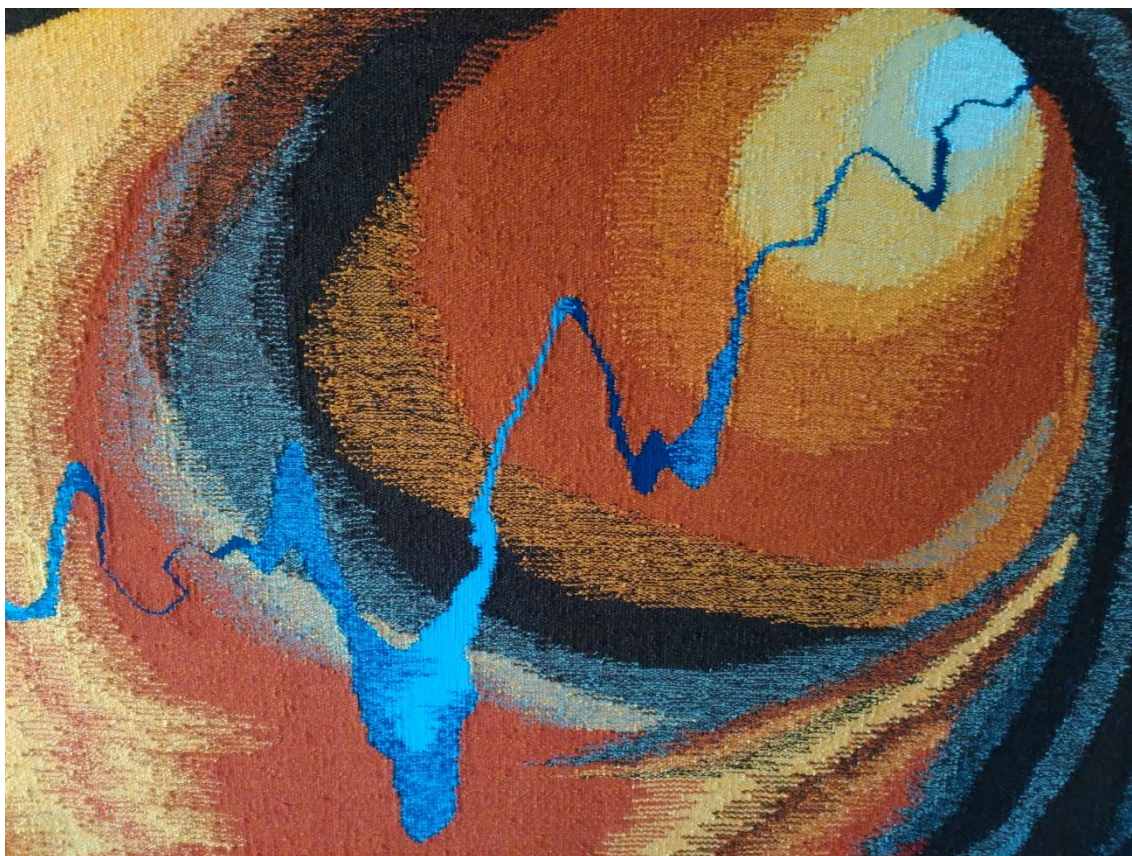
Obrázek 46: Rozpracovaná tapisérie 9. 4. 2018

Obrázek 47: Rozpracovaná tapisérie 10. 4. 2018

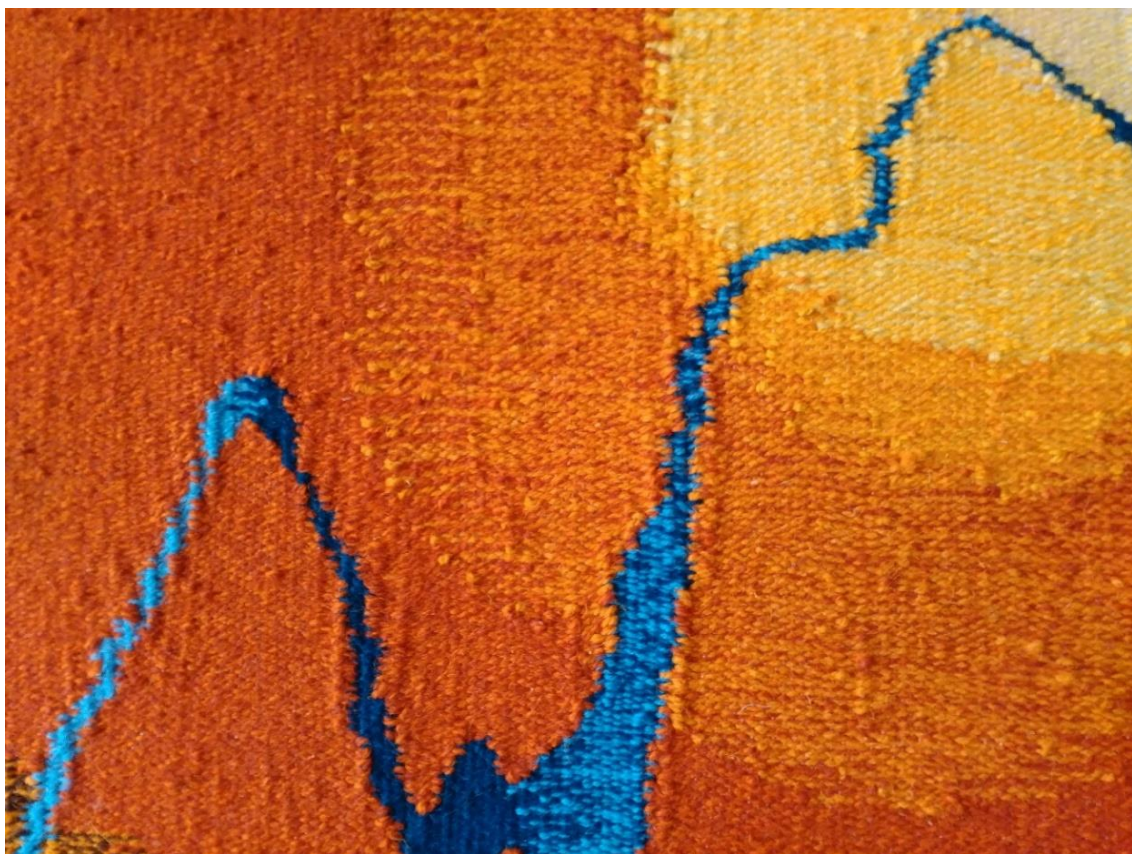
Obrázek 48: Dokončená tapisérie

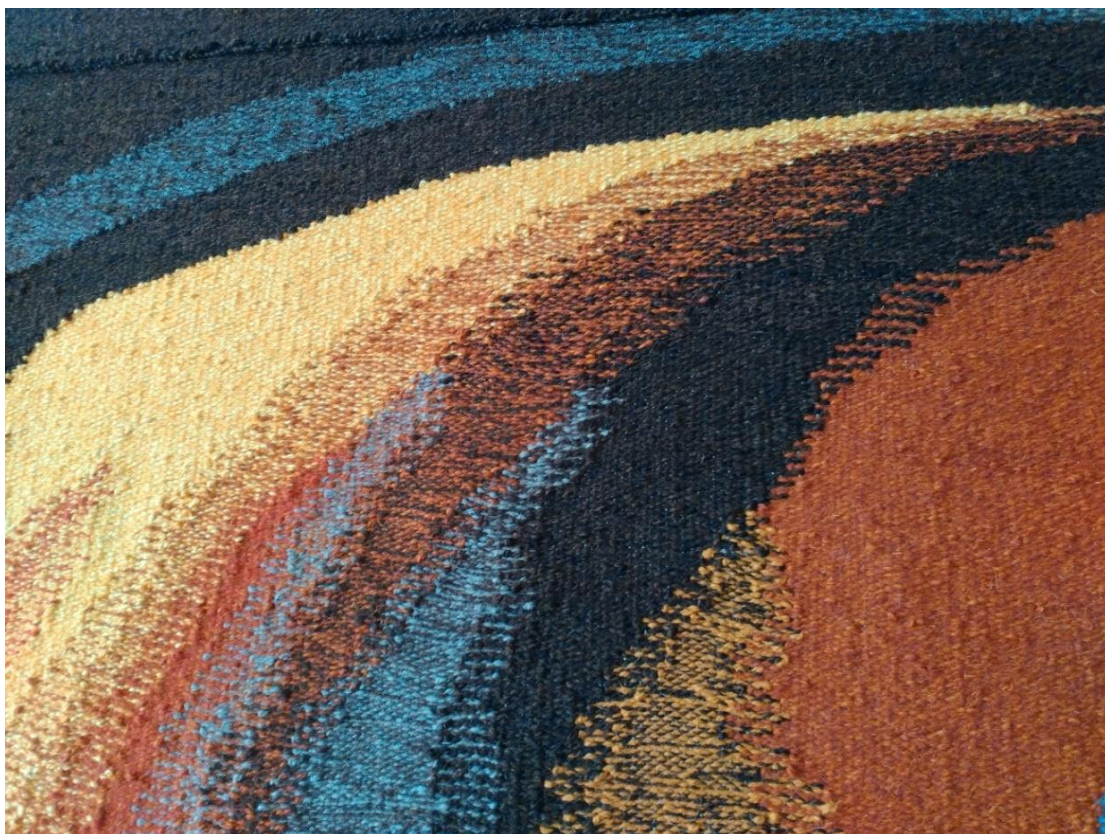
Obrázek 49: Detail tapisérie 1

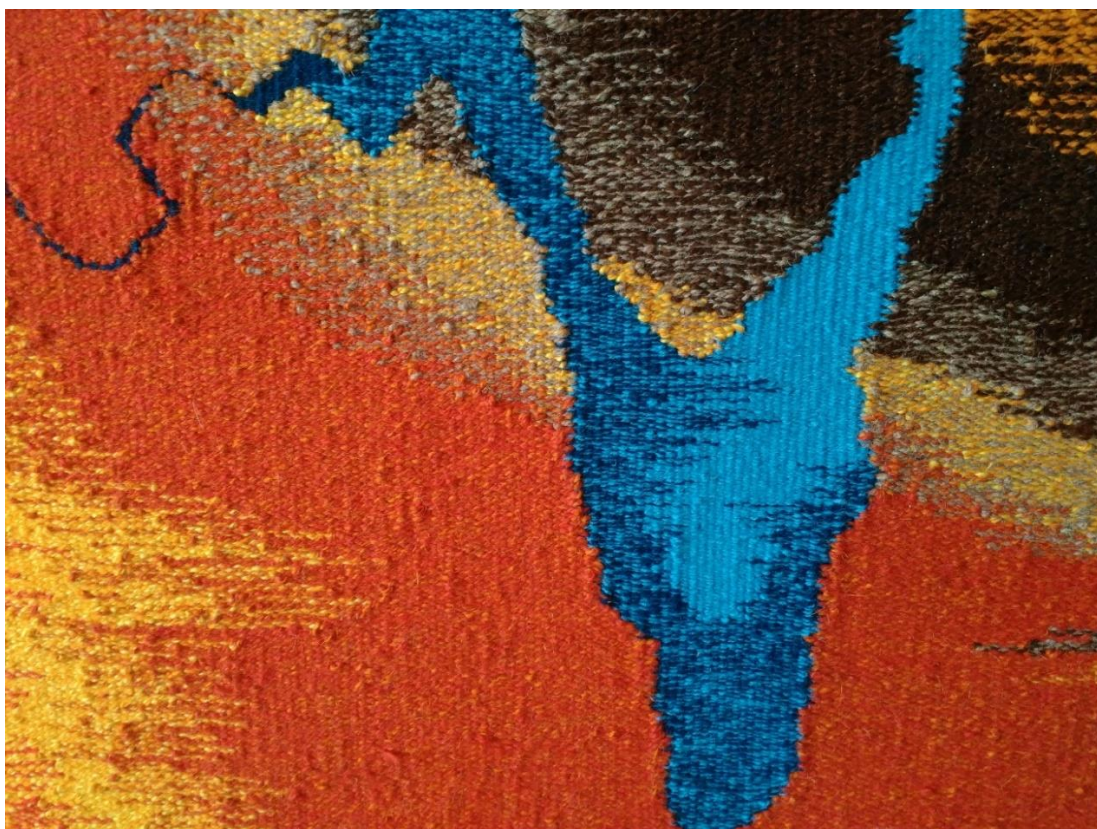
Obrázek 50: Detail tapisérie 2

Obrázek 51: Detail tapisérie 3

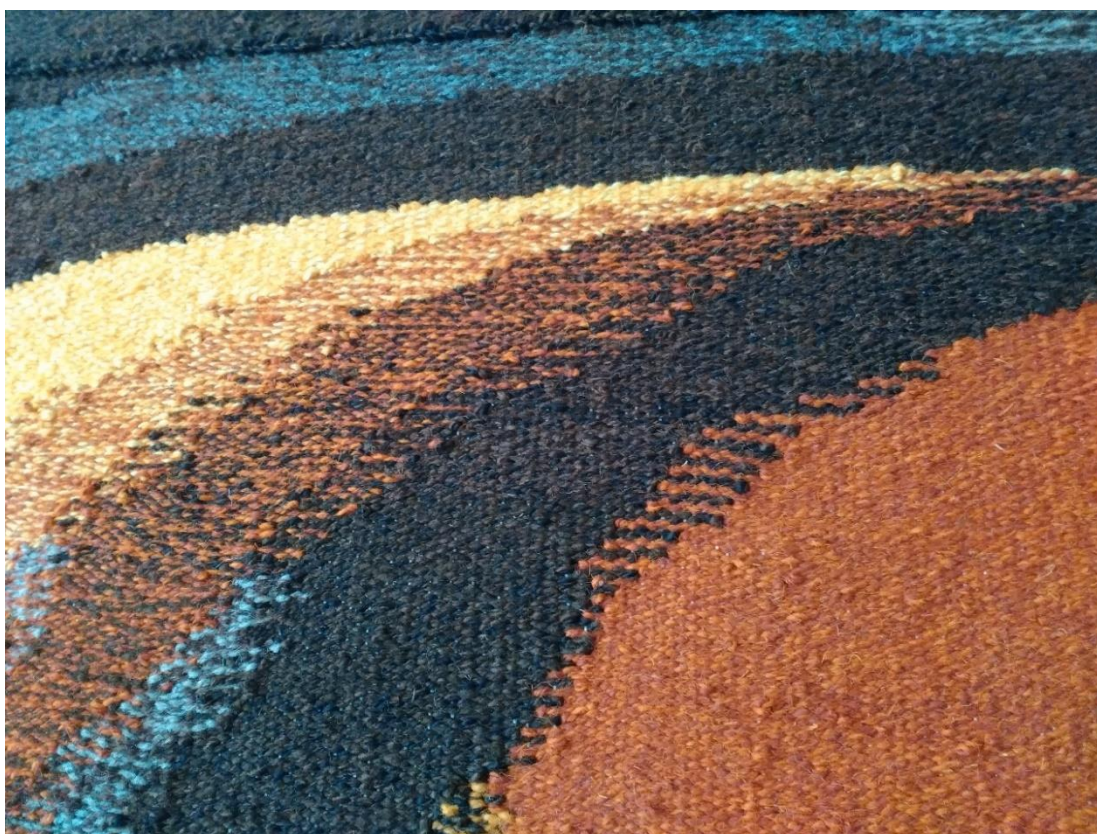
Obrázek 52: Detail tapisérie 4

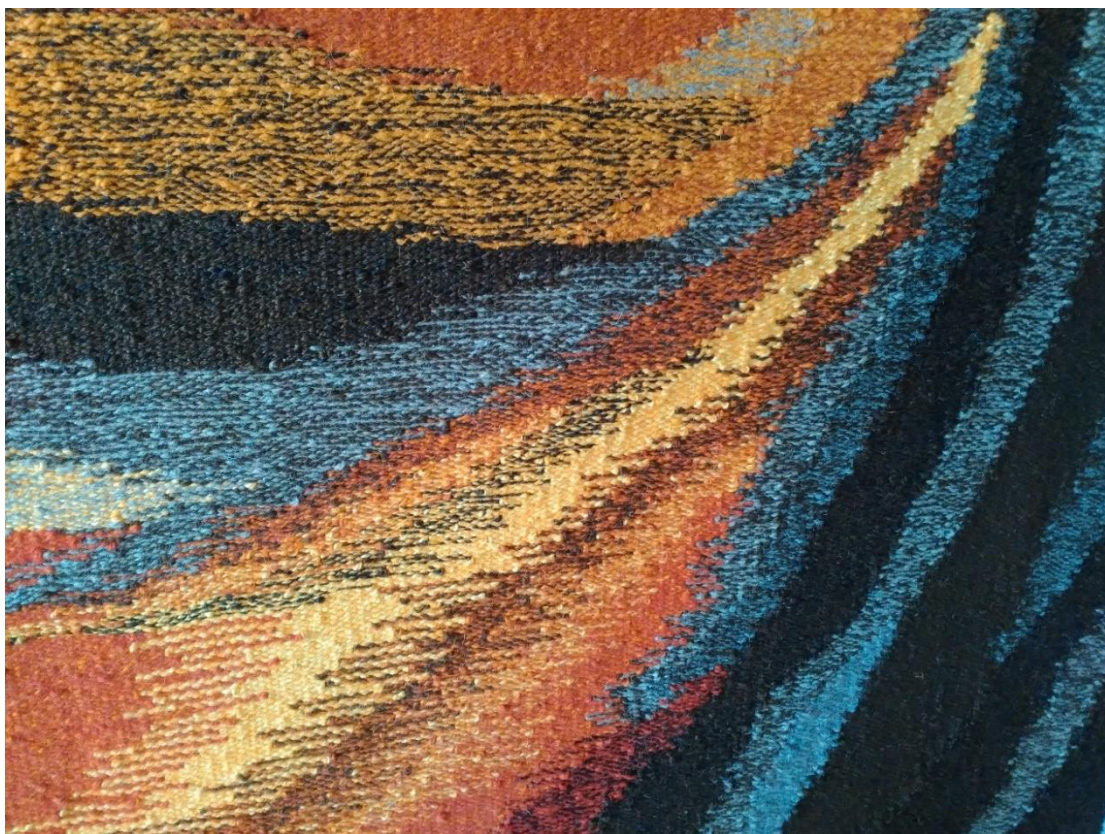
Obrázek 53: Detail tapisérie 5

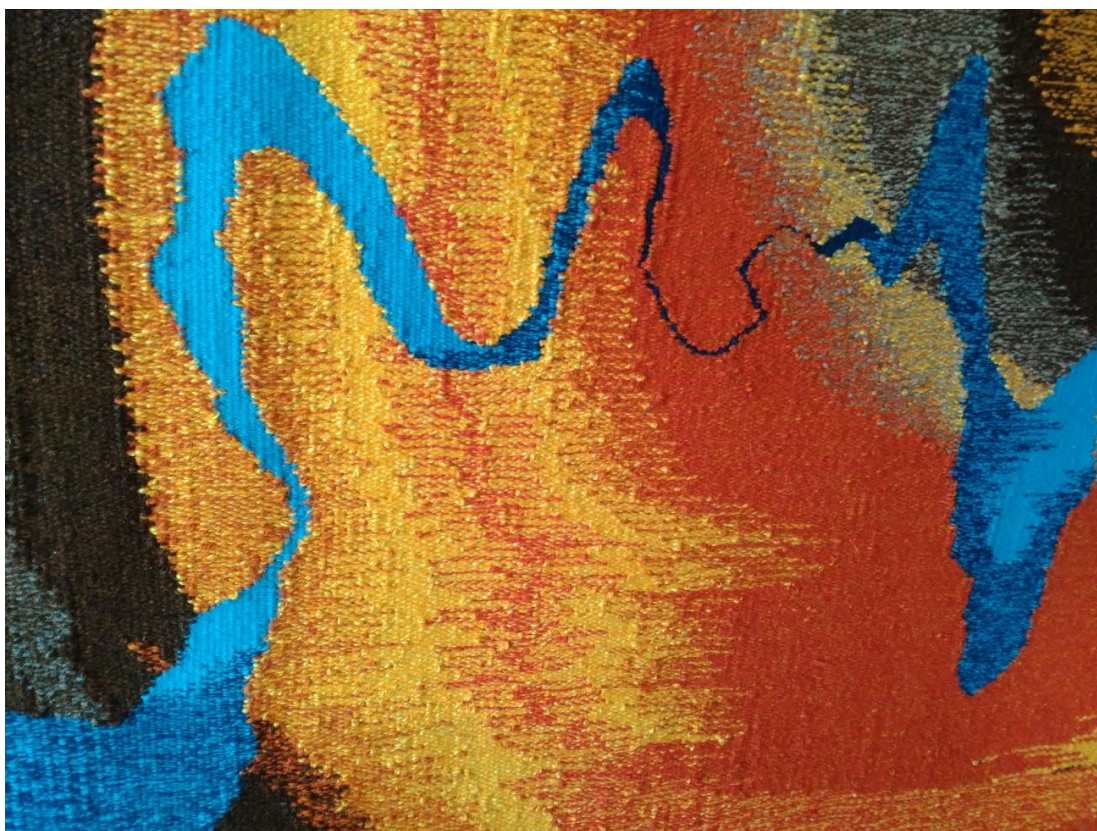
Obrázek 54: Detail tapisérie 6

Obrázek 55: Detail tapisérie 7

Obrázek 56: Detail tapisérie 8

Obrázek 57: Detail tapisérie 9

4. Závěr

Co se týče spojení tapisérie a tématu eschatologie, cílem bylo vyobrazit určitou představu do již zmíněné tapisérie. Tou představou je nějaký prostor, jakýsi portál, který je pestrý, plný emocí. Do něho vchází energie představující duši umírajícího, jež se tomu určitým způsobem brání, na druhou stranu ji přitahuje světlo, které je jakousi hranicí mezi pozemským životem a tím dalším, novým. Světlo evokuje té energii (duši) naprostý klid, mír, lásku a pocit štěstí, a proto se nakonec již nebrání, nechá se pohltit. Přesto všechno netušíme, co za tím světlem je, protože snad ani není možné v budoucnu vědecky dokázat, co se za ním skrývá. Je to tedy pouze o naší fantazii a každý si může domyslet, co nás za tou pomyslnou bránou jednou čeká.

V této práci bylo cílem poukázat na důležitost tohoto tématu, tedy že je to součástí našeho bytí stejně tak jako narození. Dále bylo třeba vyobrazit tu určitou myšlenku pestře, ve výrazných barvách, jelikož poslední chvíle člověka na tomto světě by neměla být tak ponurá, jak ji mnozí vnímají.

Tato vzniklá tapisérie by mohla být umístěna například do velké obývací místnosti, kde převažují neutrální barvy (šedá, bílá), aby svou pestrostí vyzdvihla tuto místnost, a aby z toho bylo patrné, že konec jednoho života může znamenat začátek nového života.

Dalším hlavním cílem bakalářské práce bylo zjistit, jak nahlíží různá náboženství na tuto tematiku, dále jak je na ni nahlíženo z pohledu psychologie a pokusit se porovnat tyto dvě odlišné oblasti vnímání něčeho, co se nedá nijak dokázat, tedy jsou na sobě zcela nezávislé. Z tohoto důvodu se došlo k překvapivému zjištění, že ač se to na první pohled nezdá, můžeme si povšimnout určitých podobností.

Byla vybrána tři náboženství, která jsou autorovi blízké. Nejprve byl popisován buddhismus, který je mu blízký názory a tolerancí vůči jiným náboženstvím a je mu sympatický právě díky laskavému, a přesto realistickému přístupu. Jako další náboženství byl vybrán hinduismus, který je velmi podobný buddhismu i v oblasti eschatologie, avšak od vnímání posmrtného života buddhisty se liší karmickým systémem. Posledním vybraným náboženstvím je křesťanství. Toto náboženství není autorovi tolik blízké svými názory, jako spíše tím, kde žije. Křesťanství je odlišné od těch předešlých vybraných náboženství, a bylo vybráno právě proto, že bylo zajímavé je objektivně porovnat s oblastí psychologie, jelikož křesťané mají úplně jinou kulturu a smýšlení než hinduisté a buddhisté.

V psychologické části bakalářské práce byly vybráni dva známí psychologové. Prvním z nich je Stanislav Grof, který má kořeny v Česku a ve světě je velmi známý. Jak již bylo zmíněno ve stejnojmenné kapitole, se svou ženou vytvořil metodu holotropního dýchání, která svým způsobem připomíná meditaci, jež se objevuje již u hinduismu a buddhismu. I tyto kultury využívají zrychleného a prohloubeného dýchání. Při holotropním dýchání je možné dojít do stavu, kdy začneme vnímat i něco, co může připomínat minulé životy – vzpomínky na jiný život. Je tedy pravděpodobné, že do podobných stavů se dostávali a dostávají vyznavači těchto náboženství, proto věří na převtělování.

Další zajímavostí je souvislost výpovědí lidí po klinické smrti, citací z Bible a obsahu Tibetské knihy mrtvých. Ve všech třech případech se hovoří o jakémsi světle nebo světelné bytosti, která promlouvá k umírajícímu a vede jej. Dále je zde spousta společných aspektů, které sice nejsou doslovně stejné, přesto jsou až neuvěřitelně podobné. I tyto případy jsou na sebe vzájemně nezávislé. Tibetská kniha mrtvých je jedním z původních textů v buddhismu, a ač je buddhismus myšlenkově i kulturně odlišný od křesťanství, v tomto jsou si velice podobné. Otázkou zůstává, jak je možné, že ačkoliv je téma eschatologie něco neprokazatelného, a tedy pouze teoretického, dochází lidé takřka po celém světě k velmi podobným závěrům, i když jsou různého náboženského vyznání či žádné náboženství nevyznávají.

5. Zdroje

- [1] MA'SÚMIÁN, Farnáz. *Život po smrti v učení světových náboženství*. Brno: Jota, 1996. ISBN 80-85617-83-8.
- [2] CHLUP, Radek, ed. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia, 2007. ISBN 978-80-86685-82-3.
- [3] NYANATILOKA. *Buddhistický slovník: příručka buddhistických pojmů a nauky*. Praha: DharmaGaia, 2009. ISBN 978-80-86685-89-2.
- [4] DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. *Teorie a dějiny náboženství*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-43-0.
- [5] PARTRIDGE, Christopher H., ed. *Encyklopedie nových náboženství: nová náboženská hnutí, sekty a alternativní spiritualita*. Praha: Knižní klub, 2006. ISBN 80-242-1605-1.
- [6] WALDENFELS, Hans. *Světová náboženství jako odpovědi na otázku po smyslu života a světa*. Praha: Zvon, 1992. ISBN 80-7113-062-1.
- [7] HALÍK, Tomáš. *Prolínání světů: ze života světových náboženství*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-834-9.
- [8] SHAZZ. *wikimedia.org* [online]. [cit. 10. 1. 2018]. Dostupný na WWW: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/df/Dharma_Wheel.svg/220px-Dharma_Wheel.svg.png
- [9] GROF, Stanislav. *Lidské vědomí a tajemství smrti*. Vydání druhé. Přeložil Jitka BADOUČKOVÁ. Praha: Argo, 2017. ISBN 978-80-257-2214-5.
- [10] VANČURA, Michael. *Holotropní dýchání* [online]. [cit. 10. 2. 2018]. Dostupný na WWW: <http://holotropnidychani.cz/holotropni-dychani/>
- [11] MOODY, Raymond A., JAROŠ, Boris, ed. *Život po životě*. Vyd. 5. Praha: Knižní klub, 2014. ISBN 978-80-242-4520-1.
- [12] MANCOVÁ, Božena. *Ako tvoríť textilné doplnky*. Bratislava: Alfa, 1990. Urob si sám (Alfa). ISBN 80-05-00474-5
- [13] UPM. *Textil, móda, hračky historický textil* [online]. [cit. 25. 3. 2018]. Dostupný na WWW: <http://www.upm.cz/index.php?page=190&language=cz>
- [14] KOVÁČ, Peter. *Bayeux: Tapisérie z Bayeux - historie a ikonografie díla* [online]. [cit. 25. 3. 2018]. Dostupný na WWW: <http://www.stavitele-katedral.cz/bayeux--tapiserie-z-bayeux-historie-a-ikonografie-dila/>

- [15] KYBAL, Antonín. *Kapitoly o textilním umění*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1958. Theorie umění.
- [16] MORANT, Henry de a Gérald. GASSIOT-TALABOT. *Dějiny užitého umění: od nejstarších dob po současnost*. Praha: Odeon, 1983.
- [17] WOLFOVÁ, Eva; ARSENJEVOVÁ, Eva. *Tkaní*. Praha: Computer press Books. 2005. ISBN 80-251-0301-3
- [18] MCANINCH, Jan. *Pinterest* [online]. [cit. 19. 4. 2018]. Dostupný na WWW: <https://cz.pinterest.com/pin/143341200618292853/>
- [19] SVOBODOVÁ, Jiřina. *Docplayer* [online]. [cit. 19. 4. 2018]. Dostupný na WWW: <http://docplayer.cz/1194961-Prirodni-kmenove-nabozenstvi-samana.html>
- [20] VANČURA, Michael. *Holotropní dýchání* [online]. [cit. 19. 4. 2018]. Dostupný na WWW: <http://holotropnidychani.cz/stanislav-grof/>
- [21] HLOUŠKOVÁ, Lenka. *Novinky* [online]. [cit. 19. 4. 2018]. Dostupný na WWW: <https://www.novinky.cz/kultura/450261-autor-bestselleru-zivot-po-zivote-raymond-moody-smrti-se-nebojim-desi-me-bolest.html>
- [22] BERTHÉ, Philippe. *Chateau Angers* [online]. [cit. 19. 4. 2018]. Dostupný na WWW: <http://www.chateau-angers.fr/Explorer/La-Tapisserie-de-l-Apocalypse>